

TWR

&

TUSSEN WILGENPLAS EN ROTTE

VSW 45 JAAR

**EEN VERDWENEN
BUNGALOW**

**GLAS-IN-LOODRAMEN
BERGKAPEL**

INHOUDSOPGAVE

Foto cover:
Onderdeel van de glas-in-loodramen
van de (gesloopte) Bergkapel

VOORWOORD

04	Voorwoord: De wereld om ons heen ... Agnes van Zoelen	03
	45 jaar VSW Henk Koetsveld	04
	STICHTING HISTORISCH HILLEGERSBERG SCHIEBROEK: Ook jubileumjaar SHHS Jan Cees van Duin	06
	Podium voor ... Cile Reniers-van der Cammen Loes Wijnbergen	08
	STICHTING HISTORISCH HILLEGERSBERG SCHIEBROEK: Het politiekorps van Schiebroek in 1933 Jan Cees van Duin	11
08	Actualiteit: Bestemmingsplan Kern en Plassen Tineke van Oosten, Norman Langelaan	12
	Actualiteit: Historische bewusteloosheid Loes Wijnbergen	13
	STICHTING HISTORISCH HILLEGERSBERG SCHIEBROEK: Een verdwenen bungalow Jan Cees van Duin	14
	STICHTING HISTORISCH HILLEGERSBERG SCHIEBROEK: Een bloemisterij aan de Straatweg Jan Bakker	16
	Actualiteit: Polders Schiebroek en 110-Morgen 250 jaar Jan Cees van Duin	20
16	Raad van Advies Bouwzaken: Hulp gevraagd Jan Cees van Duin	21
	Actualiteit: Nassauschool gesloopt Jan Cees van Duin	22
	STICHTING HISTORISCH HILLEGERSBERG SCHIEBROEK: Een boerderij midden in het Molenlaankwartier Hans Ketel	24
	Actualiteit: De glas-in-loodramen van de Bergkapel Loes Wijnbergen	27
	Bomen over bomen: De es Tineke van Oosten	28
30	Straatnaam: Robert Owen, grondlegger van het Britse socialisme Miranda van der Burg	30
	Schildje: Een vreemde eend in de bijt Henk Koetsveld	32
	STICHTING HISTORISCH HILLEGERSBERG SCHIEBROEK: Evi Bleys (1912 - ca. 2005) Jan Cees van Duin	35

Graag zou ik nu, eind maart 2022, beschrijven hoe fijn het is dat het voorjaar zich aandient. Het mooie weer nodigt uit om er op uit te trekken en niets is zo mooi om te zien als een tuin die in een enkele week van best wel grauw en winters transformeert tot een tuin waar van alles ineens in bloei komt. Ook het feit dat alle beperkende coronamaatregelen zijn komen te vervallen, geeft weer moed en geeft ons onze vrijheid van weleer weer terug.

Echter, de donkere wolk van een oorlog in Oekraïne zet alles in een ander daglicht. We kunnen ons niet afkeren van de gruwelijkheden die zich daar afspelen. Terwijl ik dit schrijf, gaan de bombardementen nog dagelijks door. Mensen ontvluchten hun stad, hun land. Enkele steden zijn bijna tot de grond toe afgebroken. En er is nog geen enkel zicht op een einde hieraan.

DE WERELD OM ONS HEEN...

Agnes van Zoelen | voorzitter VSW

We kunnen alleen maar hopen dat dit spoedig tot een vreedzame oplossing komt en dat er weer gewerkt kan worden aan herstel en wederopbouw.

Het verlies van familie en vrienden is natuurlijk het grootste verdriet. Maar het verlies van je vertrouwde woonomgeving gaat ook nog generaties lang duren. In Rotterdam heeft men dat aan den lijve kunnen ervaren. Mijn ouders, die als twintigers het bombardement in Rotterdam hebben meegemaakt, hadden dat altijd als referentiepunt in hun leven. Heel vaak begon een zin met "Voor de oorlog was...". In gedachten liepen ze door de kronkelige straatjes van de binnenstad, zaten ze op de terrasjes of bezochten ze de imposante schouwburg. Rotterdam moet destijds een bruisende stad zijn geweest, kon ik uit hun verhalen opmaken. Een stad herbouwen gaat jaren duren en het is heel moeilijk om de stad weer een 'ziel' te laten krijgen. Heel lang was Rotterdam een bouwput en levenloos, niet erg in trek voor toeristen. Maar ik heb het idee dat de laatste jaren die ziel weer in Rotterdam aan het terugkeren is. Blijkbaar moet er gebouwd, herbouwd, aangebouwd worden, zodat er een organisch geheel gaat ontstaan, waar mensen zich thuis voelen en waaraan ze gehecht zijn. En waar ze trots op kunnen zijn.

Een stad, dorp met zijn gebouwen, een wijk is het referentiekader waarin je opgroeit en dat je altijd met je meedraagt.

Daarom is het ook zo belangrijk dat beeldbepalende gebouwen of ensembles of zelfs markante bomen behouden blijven. Het is veel beter om een kerkgebouw dat niet meer die functie vervult, een nieuwe bestemming te geven dan het af te breken. En natuurlijk moet je niet tegen elke vernieuwing zijn, nieuwe gebouwen kunnen ook weer een mooie toevoeging zijn aan het geheel.

Het is niet voor niets dat we juist als VSW ons druk maken om het behoud van de wijk. Het gevoel dat je je thuis kunt voelen in je eigen wijk mag niet onderschat worden.

Ik hoop dat er voor de mensen in Oekraïne snel een einde zal komen aan deze verschrikkelijke oorlog en dat ze met heel veel hulp van veel partijen in staat gesteld zullen worden om hun 'thuis' weer op te bouwen.

45 jaar VSW

Op 24 augustus 1977 verschenen de heren D.J. Klamer uit Hillegersberg en J.J. Zanstra uit Schiebroek bij notaris Jongerius om de akte van oprichting te ondertekenen. Dit was de start van de Vereniging Stedebouwkundig Wijkbehoud (VSW). Deze zomer bestaat de vereniging dus 45 jaar. Dit lustrum wordt gevierd met de uitgave van een boek dat in november van dit jaar zal verschijnen.

Henk Koetsveld

DE PIONIERS

Drie van de oprichters van de VSW kwamen op mijn uitnodiging weer eens bij elkaar in de zomer van 2021. Het was een regenachtige dag. We spraken af op het terras van Natuurtalent in Schiebroek. Op mijn verzoek blikten Ank Tuijnburg Muijs-Breugem [88], Dick Carlier [82] en Jan van Arkel [82] terug op de start van de vereniging, op het verloop van de jaren en wierpen ze een blik op de toekomst.

DE AANLEIDING

Jan was in de jaren '70 lid van de wijkraad van Hillegersberg-Schiebroek. "Er zaten vaak mensen op de tribune die allerlei vragen hadden en kritisch waren over zaken die speelden in de fysieke ruimte", vertelt hij. De wijkraad was een adviserend orgaan voor het college van burgemeester en wethouders en was afhankelijk van de welwillendheid van bestuurders die plannen vanuit stedelijke belangen beoordeelden. "Bij mij kwam de gedachte om op gezamenlijk met die betrokken mensen uit het gebied te gaan samenwerken om iets te bereiken voor het gebied". Die betrokken wijkbewoners waren onder anderen Ank en Dick. Ze waren binnen het Initiatief Comité Kleiwegkwartier bezig met het behoud van de natuur op de landtong van Lommerrijk. Die was net het eigendom geworden van Sporthuis Centrum, dat er een hoog appartementengebouw in het water van de Achterplas wilde bouwen. Er werden wel duizend handtekeningen verzameld. Na aanbieding daarvan aan de wijkraad adviseerde deze negatief. Dat was tegen de zin van het stadsbestuur. Daarop werden de inzamelaars ontboden op het stadhuis door de toenmalige wethouder Hans Mentink. "Hij stond te boek als een vechter, eerzuchtig en controversieel", vertelt Dick. De wethouder liet zich bijstaan door twee advocaten. "Dit wekte bij ons behoorlijk veel wrevel", vult Ank aan. Zo vonden ze elkaar, samen met onder anderen L. Kok, D.J. Klamer, J. Fens en J.J. Zanstra, en vormden ze met

elkaar een interim-bestuur van de VSW. De akte passeerde op 24 augustus 1977 (www.vsw.biz > over VSW > bestuur en organisatie of [scan de QR-code](#)). Jan vertelt nog "dat iedereen 25 gulden op tafel legde dat zo het eerste kapitaal vormde van de vereniging".

DE BEGINPERIODE

Al voor de oprichting werd er door een groep mensen een eerste inventarisatie gemaakt van historische gebouwen in het gebied. J. Fens was één van de groepsleden. "Tijdens onze wandelingen werd de hele wijk bekeken en werden panden ingedeeld in verschillende categorieën", vertelt Dick. De heer H. de Roy van Zuydewijn van de dienst stadsontwikkeling was een belangrijke adviseur bij de totstandkoming van deze eerste waarderingskaart. Naast het werk aan de inventarisatie werd er een organisatie opgezet met bestuur en commissies en bemensing. Dick Carlier ontwierp het eerste logo en in november 1978 verscheen de eerste Tussen Wilgenplas en Rotte (TW&R). Dat eerste jaar meldden zich ongeveer 170 leden aan.

Als voorbereiding op het interview met de oprichters had ik TW&R nummer 1 geprint, gelezen en voorzien van allerlei opmerkingen (zie www.vsw.biz > over VSW > publicaties of [scan de QR-code](#)). Wat mij opviel, was de grote verscheidenheid aan zaken die in dat eerste jaar werd opgepakt. Naast het werk aan de waarderingskaart werden er al bestemmingsplannen bekeken en bekritiseerd, deed men aan belangenbehartiging en procedeerde de vereniging al, zowel gerechtelijk als buitengerechtelijk. De drie reageren nog vol passie: "Natuurlijk gingen we direct aan de slag. Er was een gehechtheid aan het oude landschap en delen ervan en panden daarin, die het karakter van de verschillende delen van ons gebied bepalen. Rotterdam 'deed zomaar' en hield geen rekening met het bestaande.

Van links naar rechts: Dick Carlier, Ank Tuijnburg Muijs-Breugem, Jan van Arkel
foto: Henk Koetsveld

Natuurlijk kan niet alles bij het oude blijven, maar je moet de vernieuwing wel goed inpassen in de omgeving".

DOOR DE JAREN HEEN

In de jaren daarna zou de VSW groeien tot wel circa duizend leden en zou de vereniging allerlei zaken ondernemen om het stedenbouwkundige karakter van Hillegersberg, Schiebroek en Terbregge zo goed mogelijk te dienen. In 1983 geeft de VSW haar eerste boek uit: Gebouwd in de wijk. Het is gebaseerd op het afstudeeronderzoek van J. Fens aan de TU Delft. Het onderzoek was nauw verwant aan de eerste waarderingskaart. Er zouden nog tal van publicaties volgen. Tussen 1991 en 1994 wordt de waarderingskaart herzien. Een jaar later verschijnt op basis hiervan het boek Gebouwd accenten. In 2012 volgde de derde en tot nu toe laatste editie van de waarderingskaart. Inmiddels is Rotterdam wel wat zuiniger op haar monumenten en waardevolle gebouwen, ensembles en landschappen. Dat begon in de jaren 1987-1994. De gemeente Rotterdam deed mee aan het MIP (Monumenten Inventarisatie Project). "Dat neemt niet weg dat er voor de VSW nog werk te doen is en blijft", volgens de oprichters.

DE TOEKOMST VAN DE VSW

Dit brengt ons bij een blik op de toekomst. Het vuur blijkt nog niet gedoofd: "De VSW moet zich de vraag stellen: 'Wat zijn de bedreigingen van heden ten dage waar het gaat om de fysieke ruimte en het karakter van het gebied?'. We moeten als vereniging niet te veel bezig zijn met de behaalde successen" zeggen Jan en Ank. Dick vult aan: "Natuurlijk zijn het baarhuisje en de begraafplaats aan de Ringdijk een belangrijk succes dat gekoesterd moet worden, maar je moet er niet te vaak over schrijven". Het drietal is duidelijk van mening dat de VSW 'een generatiegebonden vereniging' is met veel leden die op leeftijd zijn. "Eigenlijk zou de

VSW zich opnieuw moeten uitvinden en een 'nieuwe start' moeten maken met jonge mensen", zeggen Ank, Jan en Dick. "We moeten weer ouderwets actief worden en onze standpunten naar buiten brengen en verdedigen", voegt Dick nog toe.

Na de bijeenkomst eten we een dikke tosti en drinken een glas thee erbij. Ik ga naar huis met de boodschap dat er nog genoeg werk aan de winkel is en dat we ervoor moeten zorgen dat het stokje aan een jongere generatie wordt overgedragen.

QR-code Waarderingskaart

Ook jubileumjaar SHHS

In 2022 bestaat VSW 45 jaar. Gefeliciteerd! Ook SHHS heeft in 2022 een jubileumjaar, de stichting is 10 jaar geleden opgericht. In 2022 hoopt SHHS weer nieuwe lezingen en exposities te kunnen organiseren, weer mooie bijdragen te kunnen leveren aan Tussen Wilgenplas en Rotte en de informatieve website weer verder uit te bouwen.

Jan Cees van Duin | E: jc.vduin@hccnet.nl | T: 06 – 40 41 51 08

SHHS 10 JAAR JONG OF AL 82 JAAR OUD?

De Stichting Histories Hillegersberg is nog maar jong: opgericht op 10 september 2012 door Martin Lusse. In 2020 kwam een naamswijziging naar 'Stichting Historisch Hillegersberg Schiebroek'. De stichting bouwt voort op het werk van Chris van den Berg. Hij werd op 8 oktober 1935 benoemd tot conservator van het gemeentearchief van de toenmalig zelfstandige gemeente Hillegersberg en was verantwoordelijk voor het 'prentenkabinet'. Hij was oprichter en voorzitter van de sinds 9 maart 1940 bestaande 'Vereeniging Oud-Hillegersberg en Rotteban'. Dat is dus 82 jaar geleden... 'Rotteban' slaat op de kern Bergschenhoek, dat lang onderdeel was van Hillegersberg. De 'Vereeniging Oud-Hillegersberg en Rotteban' is overigens niet zo lang actief geweest. Door de oorlog en de annexatie in 1941 is deze vereniging in het slop geraakt.

AFBEELDINGEN VAN HET GEBIED VAN VÓÓR HET JAAR 2000

Binnen SHHS is, net als bij VSW, gestart met het gaan opzetten van beeldbanken. Een beeldbank is feitelijk een collectie-beheer-systeem. Van Hillegersberg, Schiebroek en Terbregge bestaan zeer veel oude Ansichtkaarten en foto's. SHHS tracht deze te digitaliseren en te rubriceren,

onder andere naar wijk, naar straat en naar datum. Zodat je, als je de beeldbank raadpleegt, een beschikbare afbeelding direct kunt vinden.

Het is heel veel werk het bij SHHS beschikbare materiaal in de beeldbank in te voeren. Helpende handen zijn altijd zeer welkom! Zodra er een redelijk substantie aan beschreven afbeeldingen beschikbaar is, zullen deze afbeeldingen als beeldbank op de website voor iedereen toegankelijk zijn. Overigens, als u van ons gebied nog Ansichtkaarten, foto's en dergelijke hebt: SHHS zou deze heel graag willen zien!

PLEIN IN SCHIEBROEK

In de vorige Tussen Wilgenplas en Rotte stond een foto van een plein in Schiebroek met woningen ontworpen door de architect Ernest Groosman. Gesteld werd in 1952. Welk plein was dat? Van Marijke van Seventer kreeg ik de volgende reactie: "De foto is van het speelpleintje op de hoek Donkersingel/Van Bijnkershoekweg in Schiebroek-Zuid. Dat gedeelte van de wijk is pas in 1962/63 gebouwd. Schiebroek-Zuid is altijd op foto's herkenbaar omdat dat wijkgedeelte in tegenstelling tot Schiebroek-Noord platte daken heeft. Het speelpleintje bestaat nog steeds, maar is nu wel heel

anders ingericht, niet meer met het koude staal waar mijn generatie het indertijd mee moest doen."

Voor Marijke van Seventer vormt het plein een levendige herinnering aan haar brugklastijd. Aan het eind van de Van Bijnkershoekweg (nummer 97) staat de scholengemeenschap Melanchthon-Schiebroek, toen nog Christelijk Lyceum Rotterdam-Noord geheten. Marijke vertelt: "Op de eerste dag na de kerstvakantie was ik daar naar op weg toen ik vanaf dit plein werd geroepen door een paar klasgenootjes. Zij vertelden me dat we ons in de dag hadden vergist, school begon pas morgen! Wij zetten onze fietsen met boeken aan de kant en gingen spelen op het plein. Het is een bijzondere herinnering die de brugklasser zo raak kenschetst: niet meer echt een kind, maar ook nog net geen puber."

PRINS HENDRIK MOLEN

"Stond er een Prins Hendrik molen aan de Rotte in Hillegersberg?" was een vraag in de vorige TW&R (pagina 26). Het antwoord luidt: "De Prins Hendrikmolen bestaat helemaal niet in Hillegersberg!" Die omschrijving is een fout van de kaartenmaker. De afbeelding is van de Prinsemolen. Waarom Prinsemolen? Van Koos Stadhouders kreeg ik de volgende reactie: "Volgens mij is een vernoeming van de molen naar Stadhouders Willem IV naar aanleiding van een bezoek in 1747 onwaarschijnlijk, omdat de molen al in 1744 'Prins mole' werd genoemd. Dat die vernoeming volgens mij naar het rijk der fabelen kan worden verwezen, wordt versterkt door een bericht in onder meer de Rotterdamse Courant van 9 juni 1772 waarin een verband wordt gelegd tussen achtkante molens en een molenmaker Prins in wat thans Moerkapelle is. Als we nu gerust kunnen aannemen dat in die tijd molenmakerijen van vader op zoon gingen, kan de achtkante molen die we nu kennen als de Prinsemolen een 'Prins-molen' zijn, of een 'nakomeling'. Dus een Prins-type molen."

LIJSTERBESLAAN?

Weer twee vragen aan de lezers van Tussen Wilgenplas en Rotte. De afgebeelde kaart heeft als tekst "Beukenlaan, Schiebroek". De naam Beukenlaan is in 1941 na de annexatie van Schiebroek door Rotterdam gewijzigd in 'Lijsterbeslaan'. De foto zou zijn genomen vanaf de Meidoornsingel, richting Kastanjesingel. Maar ... het straatbeeld op de foto komt niet overeen met het huidige straatbeeld [soort huizen, breedte van de straat]. Aan het eind van de straat is nog te zien dat dwars op deze huizen nog andere huizen staan. Is dat dan al de Kastanjesingel? Met andere woorden: staat op de foto wel de [huidige] Lijsterbeslaan afgebeeld? Welke huisnummers zouden dat dan zijn? En als het de Lijsterbeslaan niet is, waar is dit dan wel?

MONUMENT IN 110-MORGEN?

In het gras op de hoek van de wandelpaden achter de Orionstraat in 110-Morgen ligt een plaquette met de tekst: "7 juli 2001 Opening Jasonpark 110-Morgen. 1956 Eerste bewoner J.H.A. Fortuin Poseidonstraat. 2004 Jongste bewoner J.R. Duut Prometheusstraat.". Deze plaquette ligt bij een plek waar duidelijk een monumentje heeft gestaan. Wie herinnert zich de opening van het Jasonpark in 2001, het plaatsen van het monument, waarschijnlijk in 2004, en wie heeft informatie over deze twee mensen met de namen Fortuin en Duut?

Niet de Prins Hendrik molen aan de Rotte, maar de Prinsemolen.

Beukenlaan (Lijsterbeslaan)

Verdwenen monument Jasonpark

Woningbouw Schiebroek 1962 op de hoek Donkersingel/ Van Bijnkershoekweg COLLECTIE: archief Ons Rotterdam

FOTO: Heleen de Jong-Kwant

Cile Reniers-van der Cammen

Vorig jaar riep het bestuur leden op om de functie van secretaris op zich te nemen. Cile Reniers reageerde. In mei 2022 draagt het bestuur haar voor als secretaris van de VSW. Ter kennismaking staat Cile deze keer centraal in 'Podium voor...'

Loes Wijnbergen

Je gaf gehoor aan de oproep van het bestuur om de functie van secretaris op je te nemen. Wat heeft je tot die stap doen besluiten?

Na een druk leven van werk, kinderen grootbrengen, sporten, theaterbezoek en reizen viel in 2020 alles om mij heen stil. Net met pensioen, alle sociale, culturele en sportieve aangelegenheden werden door de plotselinge pandemie beperkt tot eindeloos wandelen. Oppassen op de kleinkinderen was onmogelijk. En het ergste van alles, mijn man, al enige tijd ernstig ziek en opgenomen in het verpleeghuis, overleed aan corona. Afgelopen mei, na een jaar doelloos en verdrietig thuiszitten, kwam het vaccineren op gang en werd elkaar ontmoeten weer wat veiliger. Juist op dat moment kwam deze vacature in beeld. Ik ben sinds 1998 lid en mij inzetten voor de VSW sprak mij meteen aan. We wonen in een heerlijke wijk met, ondanks de soms dichte bebouwing, veel groen, ruimte en gezellige mensen. Het gaat mij aan het hart als er iets authentieks dreigt te verdwijnen of zonder aandacht voor het stedenbouwkundige element onherstelbaar wordt gerenoveerd. Of het nu een gebouw, een boom of de oevers van de plas betreft. Voor stedenbouwkundig wijkbehoud wil ik mij dus graag extra inzetten.

Heb je onderwerpen/aandachtspunten/wijzigingen waarop je je vanuit je functie als secretaris wil richten?

De vereniging heeft in de afgelopen decennia waardevolle resultaten behaald. We lezen dat elk half jaar in dit prachtige tijdschrift. Veel bewoners, niet-leden, zijn daarvan niet op de hoogte. Ik zou daaraan meer bekendheid willen geven en

ook de jongere bewoners voor het werk van de VSW willen interesseren. Daarnaast is er de laatste jaren een aantal bestuurswisselingen geweest. Zeer ervaren mensen van het eerste uur zijn op leeftijd en doen het wat rustiger aan. Nieuwe bestuursleden brengen nieuwe ideeën mee. Dat maakt dat we op een soort kantelpunt zijn beland en moeten nadenken over het verjongen en meer toekomstbestendig maken van de VSW. Ik vind het een uitdaging daarin mee te denken, elkaar te bevragen en beleid te herformuleren.

Wat doe/deed je in het dagelijkse leven?

Naast de zorg voor ons gezin met drie bruisende kinderen heb ik altijd in het MBO-onderwijs gewerkt als docent, teamleider, onderwijsontwikkelaar en de laatste vijftien jaar als beleidsadviseur met de focus op samenwerking tussen bedrijfsleven en onderwijs. Al die opgedane ervaringen kan ik nu weer goed inzetten bij mijn activiteiten voor de VSW. Daarnaast ben ik vanaf de start nauw betrokken geweest bij de oprichting van Buurttuin Het Zwembad in de Willem van Hillegaersbergstraat en ik ben daar nog steeds met veel plezier actief als vrijwilliger. Ook ben ik lid van het buurtnetwerk van de Bewonersorganisatie Kleiwegkwartier. Gelukkig kan ik ook weer vaak genieten van mijn vijf kleinkinderen, van wie de oudste binnenkort alweer naar de middelbare school gaat.

Je woont in het Kleiwegkwartier. Ben je daar geboren en getogen of ben je er op latere leeftijd komen wonen? (en in dat laatste geval: hoe ben je er zo terecht gekomen?)

Allereerst voel ik mij een echte Rotterdammer. Begin

jaren 50 ben ik geboren op de Schiekade als vijfde van zes kinderen. Opgegroeid in een kale, gebombardeerde binnenstad, een fijn speelgebied, maar met het dagelijkse gebonk van heipalen in je oren. Na mijn trouwen met Paul woonden we op de Zaagmolenkade en de Rozenlaan en vervolgens in een 'huisje met tuintje' in een nieuwbouwwijk in Dordrecht. Prima plek voor onze drie opgroeiende kinderen, maar de stad bleef trekken. In 1998 kwam het huis dat mijn opa in 1963 had gekocht, op ons pad en verhuisden we naar de Straatweg. Daar woon ik nog steeds met veel plezier. Het huis is bijna honderd jaar oud en nog heel authentiek. Met overal glas-in-lood, mooie plafonds, notenhouten lambriseringen en ingebouwde kast, waarin bij mij geen glaswerk staat maar een verzameling aan mooie herinneringen.

Wat vind je het fijnste van het wonen in Hillegersberg (en het Kleiwegkwartier in het bijzonder)?

Eigenlijk alles. Dicht bij de stad en toch buiten; openbaar vervoer voor de deur; fijn huis met ontzettend gezellige burens. Mijn favoriet is het uurtje wandelen in 'onze achtertuin' (rondje plas). De saamhorigheid is groot, zoals in ons wijkje, rondom de Buurttuin. Met tien minuten fietsen zit je in het theater, loop je door een museum of pak je een terrasje. Het Kleiwegkwartier voelt dorps, elke straat heeft een eigen karakter. Geen eenvormige woonblokken, nog een flink aantal dorps huisjes, veel leuke restaurantjes. Het is jammer dat het winkelaanbod zo snel is teruggelopen. Langzaamaan wordt het wat beter, maar het aanbod blijft wat eenzijdig.

Hoe kwam je in contact met de VSW en wat maakte dat je lid werd?

Mijn broer Ton was al jaren lid en actief in de commissie Studie en Inventarisatie. Daar vertelde hij vaak over. Daarnaast kom ik uit een familie van bouwers (broers, vader, grootvader, overgrootvader) en werden wij zondags vaak getraakteerd op een rondritje in de Opel Kapitein, omdat mijn vader weer een of ander nieuw pand of nieuwe wijk wilde bekijken. Zo krijg je wel interesse en leer je je omgeving zien! Dat vrijwilligerswerk kregen wij trouwens van thuis uit mee. Naast zijn drukke werk in het eigen bedrijf zat mijn vader in talloze besturen en verenigingen, in de bouwwereld, kerk of liefdadigheid, zoals dat toen nog zo mooi werd aangeduid.

Wat zijn voor jou de meest aansprekende/markante gebouwen in Hillegersberg/Schiebroek?

Als geboren Rotterdamse koester ik elk gebouw en woonhuis dat dateert van voor het bombardement. Mijn kast staat vol boeken over die tijd. Maar gelukkig is Hillegersberg-Schiebroek toen gespaard gebleven en zijn er veel sfeervolle en authentieke straatjes. Het stukje Bergse Rechter Rottekade tussen de Hillegondastraat en de Kootsekade, het Boterdorpse Verlaat, de begraafplaats aan de Ringdijk, de Adrianalaan, de Hillegondakerk met de oude dorpskern. Plekjes om te koesteren. De Straatweg als geheel is bijzonder door de zeer uiteenlopende architectuur, door de jaren heen gebouwd, met goede smaak en veel geld! Ook een prachtig gebied vind ik het Prinses Beatrixplantsoen. Stuk voor stuk veelal in de jaren vijftig onder architectuur

gebouwde woonhuizen, mooi ingepast in de groene omgeving. Met woonfunctie op de verdieping zodat je over de plas kon kijken.

Wat had er in Hillegersberg/Schiebroek/Terbregge nooit mogen gebeuren?

Wat mij een jaar of tien terug stoorde, was de hausse aan witgekalkte panden aan de Straatweg. Gelukkig lijkt het gestopt maar de authentieke bakstenen gevels komen nooit meer terug. Ook jammer vind ik dat er nog maar weinig plekken zijn waar op de Straatweg vrij uitzicht over het water is. Grote heggen en hekken belemmeren een weidse blik. Ook de alsmat uitbreidende zij- en achterbouw bij veel panden zorgen voor een opgesloten gevoel en massiviteit.

Wat mis je in Hillegersberg/Schiebroek/Terbregge?

Het valt mij op dat er de laatste jaren zo weinig kunst in de buitenruimte bij is gekomen. We hebben het beeldje van Hillegonda op de Bergse Dorpsstraat, de drie Gratiën op de Argonautenweg, de muurschilderingen bij het Muizengatje en het Manna monument in Terbregge. En natuurlijk de tekening van Dick Carlier, die hij in 2021 aanbracht op de

schutting tegenover de loonmalerij (Bergse Rechter Rottekade 11). Van mij zouden de straten gevuld mogen worden met veel meer hedendaagse kunst. Ook dat verrijkt de woonomgeving.

Heb je nog tijd voor andere activiteiten en zo ja, welke?

Vanaf het voorjaar ga ik weer heerlijk genieten van strand en duinen in mijn zomerhuisje in Rockanje en ik hoop weer op reis te kunnen, zoals naar mijn zoon in Berlijn en neef in Praag.

Heb je een boodschap/hartenkreet voor de lezers van TW&R?

Ik vermoed dat veel meer leden iets voor de vereniging en dus voor de wijk zouden kunnen betekenen. Bewoners met deskundigheid op het gebied van architectuur, bouwen, stadsontwikkeling, groen, digitalisering of andere kennis waarmee we de vereniging op een nog hoger plan kunnen brengen. En wat al vaker is genoemd: benader in je nabije omgeving de jongere generatie en maak hen lid. Juist voor hen is de kennis over hoe het zo allemaal gekomen is en het behoud van een fijne woonomgeving zo belangrijk.

1933

1934

Het politiekorps van Schiebroek in 1933

In mei 1934 werd ten dienste van de nieuwe inwoners van Schiebroek door A.W. Cossee de eerste gemeentegids van de toen nog zelfstandige gemeente Schiebroek uitgegeven. Met een voorwoord van burgemeester Dhont: "Het gemeentebestuur hoopt de aantrekkelijkheden van het wonen in Schiebroek te kunnen behouden en te kunnen uitbreiden tot heil van de tegenwoordige en toekomstige bewoners". In deze gids en in de gids van 1935 staat onder andere - vol trots - een beschrijving met een 'kiekje' van het korps.

Jan Cees van Duin

De uitbreiding van het politiekorps hield gelijke tred met de uitbreiding van het dorp Schiebroek. Nog maar enkele jaren terug was er in Schiebroek maar één gemeenteveldwachter. Gewapend met een stevige stok handhaafde hij de orde in Schiebroek. Die veldwachter was Willem Naaijen, hij was zelfstandig veldwachter van de gemeente Schiebroek van 1 januari 1901 tot 1 december 1929. In 1933 is er, zoals in de gids is beschreven, een "uitstekend georganiseerd politiekorps", bestaande uit vijf mannen. Er waren de hoofdagent Van 't Hof, de agent van politie der 1e klasse Biezepol en drie genten van politie der 2e klasse. Naast deze genten waren er ook twee gecertificeerde politiehonden: Cyrus en Astor.

Geroemd werd de kennis die bij het politiekorps aanwezig was: "Nimmer zullen wij bij hen tevergeefs om inlichtingen aankloppen. Allen zullen u met kennis van zaken door het labyrint van wetten en verordeningen wijzen."

Begin jaren '30 veranderden de taken van de politie. Er waren eerst nauwelijks administratieve taken, maar in 1933 was dat al anders. De politietaken waren zeer veelzijdig geworden. De politie was verantwoordelijk voor de vreemdelingendienst en belast met de vergunningverlening en verdere uitvoering van diverse wetten, waaronder de vuurwapenwet, de arbeidswet, de steenhouderswet en de trekhondenwet.

Een heel andere taak van de politieagenten was er in 1933 bijgekomen: het bedienen van de motorspuit. Ook voor muziekvergunningen en ventvergunningen moesten de Schiebroekenaren bij hun politieagenten zijn.

Van privacy was in de gemeentegids nog geen sprake. Het woonhuis van de chef van politie stond er gewoon in vermeld: Kleiweg 162b, en "telefonisch aangesloten onder No. 41719". De politie was gehuisvest in het nieuwe raadhuis aan de Ringdijk 50. Aldaar beschikte de politie over een "volledige dactyloscopische" dienst. Dat is het zichtbaar kunnen maken van vingerafdrukken. Gelukkig hoefde er van deze dienst niet veel gebruik te worden gemaakt. In het gebouw aan de Ringdijk was beneden ook een politiecél. In het badseizoen was er, naast het politiekantoor in het raadhuis, ook een politiepost op de Wilgenplas.

Het artikel over de politie in de Gids voor Schiebroek meldde tot slot dat de goede naam die de politie tijdens de vroegere veldwachter bij de dorpelingen verwierf ondanks de modernisering niet alleen behouden bleef, maar ook nog dieper doordrong bij de nieuwe ingezetenen.

Bestemmingsplan Kern en Plassen

Iedere tien jaar moet een bestemmingsplan worden geactualiseerd. De herziening van het bestemmingsplan Kern en Plassen startte begin 2020. In TW&R 85 en 87 werd u daarover al geïnformeerd. Dit derde artikel over het bestemmingsplan Kern en Plassen gaat over de ingediende zienswijzen.

Tineke van Oosten | Stichting Behoud Kern en Plassen Hillegersberg (SBKPH)
Norman Langelaan | Vereniging Stedebouwkundig Wijkbehoud (VSW)

HOOFDPUNTEN ZIENSWIJZEN

De zienswijzen van SBKPH en VSW zijn vooral gericht op:

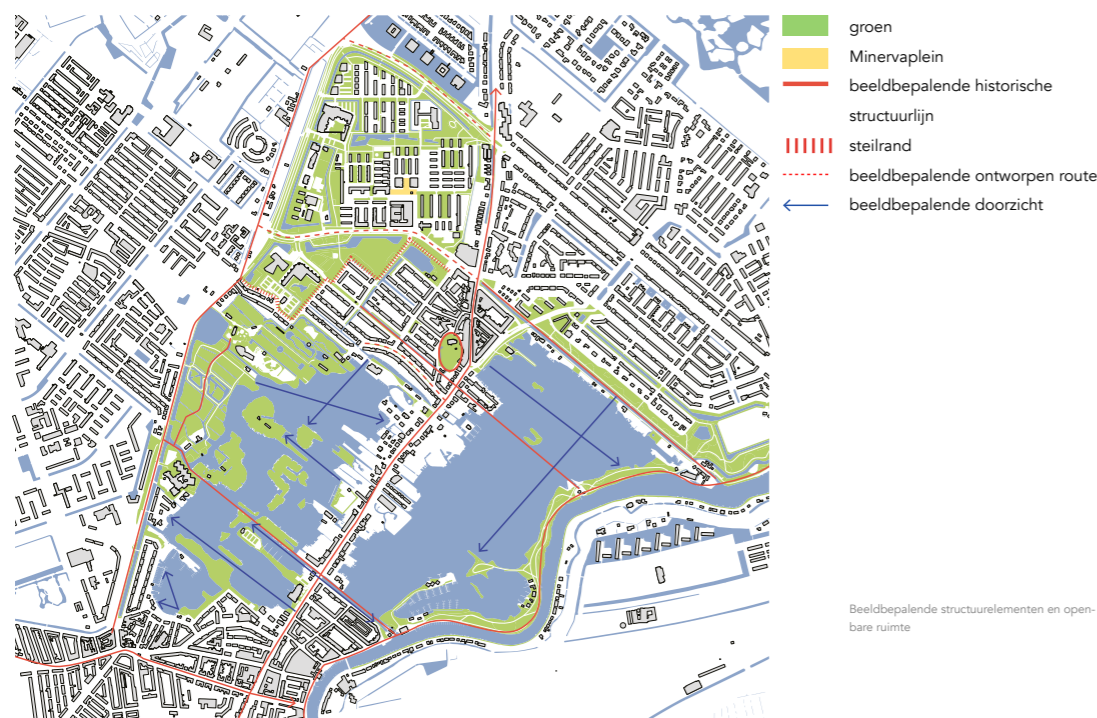
- De cultuurhistorische waarden van landschapsstructuren en de gebouwde omgeving.
- De groene waarden met een accent op de groene oevers van de plassen.

GROENE WAARDEN

Een belangrijk document is 'Bouwen aan een groen Hillegersberg-Schiebroek' [2012]. Het document, opgesteld door de deelgemeente en overgenomen door de gemeente Rotterdam, biedt een afwegingskader voor het al dan niet verlenen van medewerking aan bouwinitiatieven en geeft randvoorwaarden voor het waarborgen van het groene karakter voor die bouwinitiatieven waaraan wel medewerking wordt verleend. Ofwel: het groen van het plangebied is nadrukkelijker beschermd.

Voordat de gemeente met het bestemmingsplan begon, heeft SBKPH aangekaart dat van de bescherming van de groene oevers niet veel is terecht gekomen door de vele illegaal gebouwde steigers en botenhuisen. Illegaal omdat in het oude bestemmingsplan botenhuisen expliciet waren verboden. SBKPH diende voorafgaand aan de bestemmingsplanprocedure een handhavingsverzoek in voor ruim 45 illegale botenhuisen. Het verzoek heeft erin geresulteerd dat de gemeente een beeldkwaliteitsplan heeft opgesteld om onder voorwaarden wel botenhuisen mogelijk te maken. Dit plan maakt geen onderdeel uit van de bestemmingsplanprocedure. Op deze wijze staan belangrijke wijzigingen in het bestemmingsplangebied niet open voor bezwaar en beroep.

We kunnen ons niet vinden in de formulering van een overgangsregeling voor de illegale botenhuisen. Wij lezen een zeer zwakke formulering die gericht lijkt te zijn op gedogen

van de illegale situatie. Dat zou heel jammer zijn, want wij kunnen ons goed vinden in het beleid voor nieuwe botenhuisen in het beeldkwaliteitsplan, waarbij deze niet vóór de oever worden aangelegd maar haaks binnen de tuin. Op die wijze worden botenhuisen wel toegestaan en de groene oevers toch zo veel als mogelijk gespaard.

LANDSCHAPPELIJKE EN CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

De toelichting van het bestemmingsplan hemelt het plangebied met groen en plassen [terecht!] op als landschapspark. Aangekondigd staat er dat deze waarden extra beschermd zullen worden. Je zou dan verwachten dat de beeldbepalende historische structuurlijnen in het bestemmingsplan beschermd zullen worden. Echter, de vertaling in de voorschriften en de plankaart van de landschappelijke en cultuurhistorische waarden ontbreken. Op die manier zijn er wel waarden geïnventariseerd, maar worden deze waarden naar onze mening niet beschermd. Wij vragen die extra bescherming in voorschriften en plankaart specifiek voor de historische structuurlijnen en oevers van de plassen.

Daarnaast vragen we aandacht voor bijvoorbeeld het behoud van de groene uitstraling van Plaswijkpark door bebouwing aan de buitenrand naar de Achterplas en het aangrenzende natuurgebied (Berg en Broekpark) onmogelijk te maken. Ook vragen we aandacht voor groene oevers rond de toekomstige bouwlocatie Rijndam (tussen de Ringdijk en de Achterplas).

We zijn blij met de voorgestelde beperkte bouw mogelijkheden ter plaatse van de locatie Van der Valk (voormalig restaurant), waarbij een appartementengebouw mag komen maar niet groter dan de eerder beoogde villa, met een goothoogte van drie meter en een kap tot tien meter hoog.

Ter plaatse van de Strekkade speelt een andere toezegging die in de tijd van het vorige bestemmingsplan is gedaan. De bebouwingmogelijkheden van alle tuinbestemmingen ter plaatse zouden 'gelijkgetrokken' worden met een aantal

recreatiebestemmingen ter plaatse die via de rechter waren afgedwongen. Dit betekent dat de bebouwingmogelijkheden van deze smalle strook aanzienlijk worden uitgebreid. Dit is in tegenspraak met het voornemen van de extra bescherming van landschappelijke en cultuurhistorische waarden en de stelling in de toelichting voor dit gebied: eigenlijk mag hier niet meer gebouwd worden. De bouwregels staan namelijk toe dat er op elk perceel een recreatiewoning met een oppervlakte van veertig m² en drie meter hoog gebouwd mag worden. De schutting mag twee meter hoog zijn. Dit betekent dat er in de toekomst vijftien recreatiewoningen een meter boven de schutting kunnen uitsteken. De oppervlakte van veertig m² lijkt nog mee te vallen, maar er mag ook: een luifel, een broeikas, een schuurtje, een prieel en een botenhuis gebouwd worden. Bij elkaar levert dit een toegestane oppervlakte van tachtig m² op. Dit betekent verdere verstedelijking van deze kwetsbare groene zone. Van de twee strijdige uitgangspunten: bebouwingregels gelijktrekken enerzijds en extra bescherming groene waarden anderzijds heeft hier helaas het eerste gewonnen!

HISTORISCHE PANDEN EN GROEN

Historische panden hebben vaak een dubbelbestemming, bijvoorbeeld wonen én historisch belangrijk, zodat ze niet kunnen worden afgebroken. De lijst met panden met dubbelbestemming is echter niet volledig, zodat naar onze mening niet alle waardevolle panden zijn beschermd. Ook hier wrekt zich dat de cultuurhistorische verkenning niet openstaat voor inspraak. Twee historische tuinen van buitenplaatsen aan de Straatweg krijgen niet voldoende bescherming. Zo ook het grasveldje onderaan de muur van de Hillegondakerk: dit zou de bestemming groen moeten krijgen, zodat het geen parkeerplaats kan worden.

GEZAMENLIJKE ZIENSWIJZEN

SBKPH en VSW hebben gezamenlijk hun zienswijzen ingediend. Nu wachten we in spanning af of we een betere bescherming van ons gebied kunnen bereiken!

Historische bewusteloosheid

Antieke straatstenen in Oud-Hillegersberg vervangen door moderne? Dat nooit, vonden diverse belangenorganisaties. Ze verweerden zich, en met succes!

Loes Wijnbergen

In de straten rondom de Hillegondakerk (Hilleniussingel en zijstraten) vindt sinds 2021 groot onderhoud plaats. De gemeente vernieuwt de riolering en Stedin vervangt tegelijkertijd de gasleidingen en/of elektra. Dat betekent dat alle bestrating verwijderd wordt. Die bestrating bestaat uit historische, want zo'n honderd jaar oude, handvorm gebakken klinkers. De gemeente besloot deze stenen op de Hilleniussingel en in de Kerkstraat terug te leggen, maar de stenen in de

zijstraten (Willem Nagellaan, Kerstant van den Bergelaan en Nieuwe Kerkstraat) te vervangen door grove betonnen exemplaren.

In 2004 was hetzelfde aan de hand. Ook toen wilde de gemeente de historische straatstenen vervangen door moderne stenen. In meerdere straten is dat ook gebeurd, zoals de Streksingel, het Liduinaplein en de C.N.A. Looslaan. Maar gelukkig niet in het historische centrum van Hillegersberg, aan de voet van de Hillegondakerk. Onder de titel 'Het varkensroze rukt op' (genoemd naar de kleur van de betonstenen)

verscheen hierover een artikel in TW&R 54 (november 2004; ga naar www.vsw.biz > over VSW > publicaties of scan de QR-code).

Waarom nu dan toch hedendaagse straatstenen? De gemeente wilde 'waterpasserende verharding' toepassen omdat het regenwater dan beter infiltreert in de bodem en dat is gunstig voor het grondwaterpeil. En dát is weer van belang voor de houten paalfunderingen in dit gebied.

Een protestbrief van diverse belangenorganisaties, waaronder Stichting tot Behoud van Kern en Plassen en de VSW, maakte dat de gemeente de waterdoorlaatbaarheid van de historische stenen ging onderzoeken. En wat bleek? De klinkers voldoen aan de gemeentelijke normen voor waterpassering. De oude historische steentjes mochten terug. Een mooi resultaat van gezamenlijk optreden.

Een verdwenen bungalow

In de Componistenbuurt worden geregeld bungalows uit de jaren '50 vervangen door nieuwbouw. Een voorbeeld daarvan is de bungalow aan de Offenbachlaan 10, ontworpen door de vader van de auteur van dit artikel.

Jan Cees van Duin

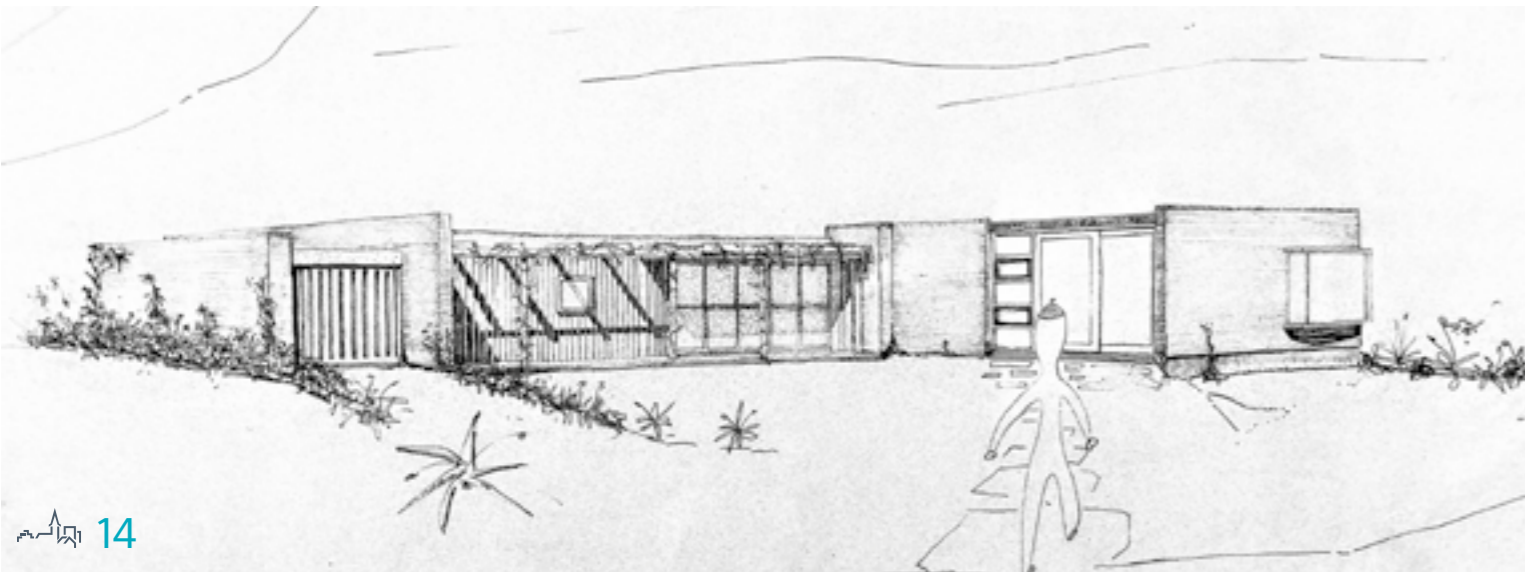
De Componistenbuurt in Hillegersberg werd deels gebouwd in het midden van de jaren '50 en begin jaren '60. Het college van burgemeester en wethouders van Rotterdam gaf de Offenbachlaan haar naam bij besluit van 6 mei 1955. Er werden bungalows gebouwd. Na vijftig jaar verdwijnt echter de ene na de andere bungalow, om plaats te maken voor nieuwe grote panden die voldoen aan de eisen van de nieuwe tijd. Een voorbeeld van hoe het ooit was en wat verloren is gegaan: Offenbachlaan 10.

In 1956-1957 is een ruime vrijstaande bungalow met garage gebouwd aan de Offenbachlaan 10 in Hillegersberg. Een bungalow met een woonoppervlak van 463 m² op een perceel van ruim 1100 m². Onder architectuur van ir. St. van Duin te Rotterdam gebouwd in opdracht van mr. Jaap van Meurs. De bungalow is gesloopt circa 2020.

Van Duin startte zijn eigen bureau in 1947 en ontwierp in het begin van de jaren '50 in Rotterdam onder andere een aantal

portiekflats aan de Admiraal de Ruyterweg en de Jonker Fransstraat, een aantal woningen aan de Rotterdamse Rijweg en maisonnetteappartementen met winkels aan de Peppelweg. Later bouwde hij delen van onder andere IJsselmonde en Het Lage Land.

Terug naar de Offenbachlaan. Er zijn nog foto's van kort na de oplevering in 1957. Zeer modern voor die tijd, maar in de ogen van nu natuurlijk gedateerd. Niet dat er in die zeventig jaar nooit iets is gebeurd: nieuwe keukens en badkamers, verbouwingen binnen en buiten, een extra garage. Er stond zo circa 2020 nog steeds een functioneel pand met uitstraling. Representatief voor de bouw uit jaren '50, maar geen (gemeentelijk) monument. En er moest zeker wat gebeuren, een fikse opknapbeurt bijvoorbeeld op het terrein van energie. Die opknapbeurt kwam niet... zo is deze bungalow ook ten prooi gevallen aan de sloop om plek te maken voor een nieuwe moderne ontwikkeling. Goed voor de komende zeventig jaar?

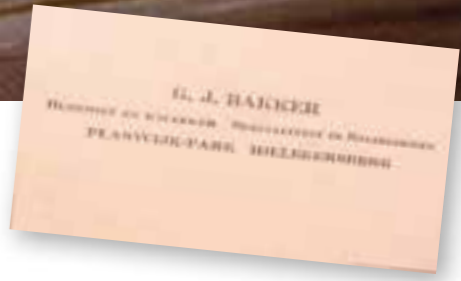

Een bloemisterij aan de Straatweg

G.J. Bakker

Straatweg 236-238

Op de Straatweg 236 en 238 staan nu twee villa's, maar jarenlang, tot 1974, is daar een bloemisterij annex hoveniersbedrijf gehuisvest geweest. Op 10 november 1937 kocht Gijsbert Jan Bakker "Een winkelhuis met woonhuis, schuren, grooten tuin en water aan den Straatweg nrs. 236-238 te Hillegersberg". In 1939 startte hij daar zijn 'Bloemverkoopbedrijf en bloemkwekerij', dat ook aanleg en onderhoud van tuinen verzorgde.

Jan Bakker

Het Plaswijckpark van de horecaondernemer C.N.A. Loos werd in 1923 geopend, een jaar later werd het uitgebreid met een stuk land waarop een bloemen- en plantenkwekerij kwam. Dit werd verpacht aan G.J. Bakker, mijn grootvader. Het bedrijf aan de Straatweg was feitelijk een voortzetting van zijn bedrijf in het Plaswijckpark. Bezoekers van het park konden ook aan de kwekerij een bezoek brengen; met name de palmenkas was een attractie.

GROOTVADER BAKKER

Mijn grootvader kweekte daar naast al het parkgroen ook bloemen en planten voor particulieren. Bovendien verzorgde hij het onderhoud van het park. Hij woonde met zijn gezin met zeven kinderen in het park direct aan de Bergse Achterplas. Mijn vader Piet was de op een na jongste van het gezin. Het was daar altijd een gezellige boel, veel jongelui kwamen daar graag op bezoek. In de zomer werd er gevaren op de plas en in de winter werd er geschaatst. De broers Bakker wonnen veel prijzen met 'schoonrijden'.

In 1937 verkocht Loos het park aan de nieuw opgerichte Stichting Plaswijckpark. De stichting paste het concept van

het park aan. In de nieuwe opzet was er voor de kwekerij met toebehoren geen plaats meer. Het gezin verhuisde naar de Straatweg. Voordat mijn opa zijn bedrijf aan de Straatweg begon, was daar slagerij 'Nooit Gedacht' van C. van den Dool gevestigd. Van slagerij naar kwekerij, dat betekende dat er wel het een en ander moest gebeuren. Er kwam een tropische plantenkas; dat betekende dat er ook een verwarming moest komen. In een van de schuren kwam het 'stookhok', een ruimte met een verwarmingsketel en opslag voor kolen. Verder werden de schuren geschikt gemaakt voor opslag. De slagerswinkel werd getransformeerd in een bloemenwinkel. Er kwamen bloembakken voor de eenjarige zomerplanten. Het open terrein werd geschikt gemaakt voor het telen van vaste planten. Dahlia's hadden daar een voorname plaats, ook in verband met de bloemenverkoop.

Het bedrijf van mijn grootvader werd een begrip in Hillegersberg. Mijn vader en mijn oom Wim werkten hard mee; dat deden ze ook al in het Plaswijckpark. Er waren veel vaste klanten, ook in de winkel. Het ging er vaak nogal amicaal aan toe. Verhalen van mijn vader: "Er komt een klant [naam bekend] in de winkel, die vraagt wat een bepaalde

boek moet kosten; er stond kennelijk geen prijsje bij. Mijn opa: 'Dat gaat je niets aan, want dat vind je toch te duur'. Een andere keer vindt iemand dat de bloemen die ze gekocht had, wel wat snel verlept waren. Mijn opa: 'Dat moet ook. Dan kan ik weer nieuwe verkopen.' Mijn grootvader overleed op 31 maart 1950.

VADER EN OOMS ZETTEN DE ZAAK VOORT

Het bedrijf werd voortgezet onder de naam Gebrs. Bakker. Vennoten waren mijn vader en mijn ooms Wim Bakker en Toon (Anton) Stoffels (echtgenoot van mijn tante Toos), die inmiddels ook in het bedrijf werkte. Mijn vader had de leiding van het bedrijf. Hij had het inzicht, het overzicht en de diploma's. Mijn ooms werkten als hovenier mee in aanleg en onderhoud van tuinen. Wij als gezin verhuisden van Straatweg 57 (voormalig woonhuis van de kunstschilder Herman Bieling!) naar 236. Straatweg 57 werd vervolgens door de eigenaar gesloopt. Binnen het bedrijf waren er drie onderdelen: kwekerij, bloemenwinkel en hoveniersbedrijf. Elk had eigen kenmerken en een eigen 'sfeer'.

DE KWEKERIJ

Het kweken speelde zich vooral in de eerste helft van het jaar af. Het ging daarbij om eenjarige zomerplanten. Petunia's, leeuwenbekken, begonia's en zo. Het begon met het zaaien in februari. Dat gebeurde in de kas in bakjes. Wanneer het zaad voldoende was opgekomen, werd er verspeend. Dat wil zeggen dat de piepkleine plantjes met een pincet op onderlinge afstand van ongeveer twee centimeter in andere bakjes werden 'geplant'. Daar deden we allemaal aan mee. Wanneer de plantjes groot genoeg waren, werden ze in potjes gezet en geleidelijk naar de buitenbakken gebracht. Dat gaf vervolgens veel zorg. Op die bakken lagen grote ramen. Bij nachtvorst werden daar rietmatten op uitgerold. Bij zonnig weer, wanneer het warmer werd, moest er gelucht worden en werden de ramen werden op een kier gezet. Veel en nauwkeurig werk. Eind mei/begin juni werden de plantjes verkocht. Een deel ging rechtstreeks met de tuinmannen mee naar de klanten en een ander deel werd ter plaatse verkocht. Dat waren drukke dagen, iedereen hielp mee.

DE WINKEL

De klantenkring van de bloemenwinkel bestond grotendeels uit vaste klanten die op bestelling kochten. Dor de ligging was er niet veel 'loop'. Mijn vader had onder andere diploma's voor bloemschikken, zijn werk werd gewaardeerd. Dat gold in het bijzonder voor zijn kerststukken. Hij had daarbij als principe dat uitsluitend natuurlijke materialen toegepast mochten worden. Dat betekende dat in de stukken alleen hulst, pepers, eucalyptus, dadels en dergelijke gebruikt werden. Ook bij het maken van de kerststukken werden we allemaal ingezet.

In de plantenkas stonden de kamerplanten die in de winkel verkocht werden. De kas had een heel eigen sfeer. Dat begon al als je binnenkwam. Je bril besloeg gelijk. Bril afzetten was voor mij met mijn min acht ook niet echt de oplossing. Het was er warm, vochtig en groen. Er waren soms ook bijzondere planten. Ik kan mij bijvoorbeeld kruidje-roer-mij-niet goed herinneren. We konden er eindeloos tegen blijven tikken. Er stond een cactus die zo hoog was

als de kas zelf en steeds moest worden ingekort. Op de grond scharrelden hagedisjes.

HET HOVENIERSBEDRIJF

Ook het hoveniersbedrijf had zijn geheel eigen karakter. Naast mijn ooms en later mijn broer Bert werkten daar nog zo'n vier à vijf tuinmannen. 's Zomers werd om zeven uur begonnen, 's winters om acht uur. Nadat het werk was verdeeld, gingen de mannen [allemaal mannen!] in koppels van twee naar de tuinen. Aanvankelijk met de handwagen, later met de bakfiets en weer later met de motorbakfiets. In een werkboekje werden de gewerkte uren opgeschreven. Mijn vader verwerkte die vervolgens in een kaartsysteem. Eens per maand werden de rekeningen verzonden. Ook hier was een grotendeels vast klantenbestand. Er waren zelfs klanten met wie een bedrag voor een heel jaar werd afgesproken. Voor dat bedrag werd de tuin dan piekfijn onderhouden.

Het was een kunst om de winter met voldoende werk door te komen. Er was het snoeiwerk. En er was tijd voor aanleg of ophogen. Dat laatste is in Hillegersberg een bekend fenomeen. Die veenbodem zakt wel. Ik zal nooit de winter van 1962/1963 vergeten. Een extreem strenge winter van drie maanden en zonder inkomsten, maar wel met salarissen, die uitbetaald moesten worden. Mijn vader was een opgewekte man, maar ik heb hem toen steeds stiller en bezorgder zien worden. In deze coronatijd heb ik daar vaak aan moeten denken.

Na de winter komt de tijd dat alles gaat groeien. Uitgebloeide bollen gaan eruit en de eenjarige plantjes komen erin. Het onderhoud vraagt steeds meer aandacht. Gras maaien, onkruid wieden, enzovoort. Veel werk aan de winkel. Dat gaat zo de zomer door. Zeker in de begintijd ging alles met de hand. Mechanische apparatuur was er niet. Motormaaiers en -zagen en andere gemotoriseerde zaken kwamen later. In de herfst volgt het winterklaar maken, pad harken, bollen planten en het begin van het snoeiseizoen.

Er kwam veel tuinafval mee naar de Straatweg. Dat werd achter op het terrein bij de plas gestort. Tweemaal per jaar, als de wind goed stond, werd het aangestoken en verbrand. CO₂ was geen onderwerp. Rook en stank wel. Het kwam wel eens voor dat de wind onverwachts draaide, en dan hadden we een probleem.

Uit eigen ervaring (ik werkte in mijn studententijd 's zomers mee als hovenier) weet ik dat het stevig werken is in het hoveniersvak. Op tijd eten is dan belangrijk. Mijn collega-hoveniers spraken over goede en slechte huizen. Bij goede huizen krijg je koffie of thee met een koekje, bij slechte niets. Er waren klanten, die hun hond niet uitlieten, maar de tuin instuurden. Voordat je gras ging maaien, moest je het wel even inspecteren. Anders had je zeker een probleem.

SLOT

In 1966 werd mijn oom Wim 65 en stapte uit de vennootschap. Mijn vader en oom Toon gingen samen verder. Begin zeventiger jaren gingen ze het bedrijf langzaam afbouwen en in 1974 kwam er een einde aan het bedrijf van Gebrs. Bakker.

Gezin G.J. Bakker voor hun huis in het Plaswijckpark

Piet Bakker en zijn vader snijden dahlia's

Polders Schiebroek en 110-Morgen 250 jaar

Op 5 augustus 1772 verleenden de Staten van Holland en West-Friesland vergunning voor de droogmaking van de veenplassen ten noorden en ten westen van het dorp Hillegersberg. Dat is dit jaar 250 jaar geleden.

Jan Cees van Duin

DE BEMALING VAN DE POLDERS

Na de vergunningverlening werd in 1773 om het plassegebied een dijk aangelegd en werd de Buyte Watering uitgegraven tot een ringvaart. Het oostelijk deel van de dijk is de huidige Ringdijk. Loodrecht op de ringdijk en ringvaart (de latere Molensingel en tegenwoordig de Wilgenlei) werd een molendriegang aangelegd. De drie schepradmolens pompten het water uit de droogmakerij naar de ringvaart die in verbinding staat met de Bergse Plassen en de Rotte. Elke molen kon het water twee meter omhoog brengen.

De drie molens bevonden zich in een rechte lijn vanaf de Kastanjesingel via de Wilgenlei naar de Achterplas. De ondermolen stond bij de hoek van de huidige Kastanjesingel. De middelmolen, ook wel tussenmolen genoemd, bevond zich nabij de hoek van de Meidoornsingel. De bovenmolen stond ten westen van de Ringdijk en sloeg het water uit op de Bergse Achterplas. De Achterplas staat in verbinding met de Voorplas. Twee molens aan de Bergse Voorplas maalden het water vervolgens uit op de Rotte: de Prinsemolen

Molendriegang in Schiebroek

aan het huidige Prinsemolenpad en de Broekse molen De Uil aan het einde van de huidige Prins Bernhardkade. Het gebied werd 'ontwaterd' en zo ontstonden de polders Schiebroek en 110-Morgen. In 1780 waren de plassen drooggemalen.

De Prinsemolen had tot taak het bemalen van de Berg en Broekpolder. Daar kwam de bemaling van de naastliggende polders Schiebroek en 110-Morgen bij. De molens hadden echter te weinig capaciteit om al het overtollige water weg te pompen. Regelmatig stonden dan ook de erven en de tuinen van het dorp Hillegersberg onder water. In 1881 werd molen De Uil vervangen door het stoomgemaal Bergen Broekse Verlaat. Doordat dit gemaal veel meer maalvermogen had, kwam zo een eind aan de wateroverlast in Hillegersberg.

De Schiebroekse Polder (558 ha.) en de Polder 110-Morgen (85 ha.) liggen ruim vijf meter onder NAP. De naam 110-Morgen refereert aan de oppervlakte van de polder. Een morgen is een oppervlaktemaat, gerelateerd aan de hoeveelheid land die een boer in een ochtend kan ploegen. De polder Schiebroek had tochtsloten, haaks op de molensloot. De plaats van de molendriegang is nog steeds in de structuur van het huidige Schiebroek terug te vinden. De tochtsloten van toen zijn nu de Meidoornsingel, de Kastanjesingel en de Lindesingel.

SLOOP

De molens van de Schiebroekse molendriegang werden in 1913 vervangen door een

elektrisch gemaal dat uitslaat op de polder Berg en Broek, waaruit een ander elektrisch gemaal het water op de Rotte brengt. De molens werden verkocht aan J.H. Breedveld [n.b.: niet te verwarren met A.J. Breedveld (1873-1962), lid van gemeenteraad van Hillegersberg van 1918-1941 en wethouder van 1919-1931]. In 1914 liet Breedveld de molens afbreken.

Monument herdenking 200 jaar Polder Schiebroek

HERDENKING

Het ontstaan van de polders Schiebroek en 110-Morgen werd in 1973 herdacht, het leidde tot een monument op de kruising van de Wilgenlei en Meidoornsingel: "Eerst een moeras, daarna een plas, toen land voor 't vee, nu burgerstee". Volgend jaar is dat vijftig jaar geleden. Dat gaat zeker weer herdacht worden. Bent u erbij? En zal er dan vijftig jaar later weer een herdenking zijn? Zal klimaatverandering van invloed zijn op het leven in de diepe polders? Dat is aan de volgende generatie.

Hulp gevraagd

De Raad van Advies Bouwzaken heeft een signaleringsfunctie. Zodra iemand hoort van een mogelijke ontwikkeling die consequenties kan hebben voor de beleving van onze buitenruimte, wordt dat gedeeld en vervolgens (via de mail) besproken. Indien nodig gaan enkele mensen dit dan oppakken en komen ze met voorstellen.

Jan Cees van Duin | jc.vduin@hccnet.nl

Een van de projecten waarmee de Raad van Advies zich bezighoudt, is het maken van een begin van het systematisch documenteren van verdwijnende objecten (door sloop en dergelijke). Van veel reeds verdwenen gebouwen missen we deze documentatie. En het is juist interessant te weten hoe het betreffende gebied er vroeger uitzag. Welke gebouwen stonden er, waren er nog bijzonderheden aan zo'n bebouwing, bijvoorbeeld een 'eerste steen', een ingemetseld tegeltableau of een bijzondere daklijn? Een 'werkgroepje' binnen de Raad van Advies, bestaande uit Christel van Hees en Jan Cees van Duin, is onlangs aan de slag gegaan met het vastleggen van de voormalige Nassauschool aan de Antony Duyklaan 5-7, waarin tot voor kort Djoj was gehuisvest, voordat dit pand werd gesloopt.

GEZOCHT: OGEN EN OREN BIJ SLOOP EN NIEUWBOUW

Ook verschillende fases van nieuwbouw kunnen beter worden vastgelegd. Goed te zien hoe een nieuwe wijk of een nieuw gebouw tot stand kwam. Dat willen we gaan vastleggen in een openbaar toegankelijke beeldbank. Natuurlijk is dat best veel werk, maar het belangrijkste is nu te weten waar er in Hillegersberg, Schiebroek of Terbregge wat gaat gebeuren.

Het betreft alleen het vastleggen. In deze activiteit zit geen waardeoordeel, niet alle sloop is 'zonde', veranderingen kunnen ook verbeteringen zijn. Als dreigende sloop aantasting van de beeldbepalende kwaliteit van het gebied zal zijn, zal de Raad van Advies zich daar natuurlijk ook over buigen en een advies uitbrengen aan het bestuur van VSW hoe daar mee om te gaan.

VSW heeft een kleine zevenhonderd leden, we hebben dus sowieso meer dan duizend ogen en duizend oren in Hillegersberg, Schiebroek en Terbregge (alle leden van VSW hebben grote belangstelling voor ons gebied, maar niet alle leden wonen hier). En op die ogen en oren doen we een beroep. We doen dus een beroep op u.

Wilt u ons, zodra u iets hoort of ziet of u weet van een komende of bezig zijnde verandering in ons gebied, dat aan ons melden?

GEZOCHT: HANDJES BIJ BEELDBANKEN

Op onze website www.vsw.biz willen we verschillende goed toegankelijke beeldbanken gaan opzetten. Bijvoorbeeld met daarin de beeldbepalende gebouwen in ons gebied of de documentatie van (te slopen en gesloopte) gebouwen. We zijn begonnen met een beeldbank met kunst in de buitenruimte. Deze beeldbank staat inmiddels op de VSW-website, maar we zijn nog aan het leren hoe zo iets goed moet worden opgezet. Een 'werkgroepje' met onder anderen Hans Burgers en Kees Koning buigt zich hierover. Zie www.vsw.biz > [beeldbank](#) of [scan de QR-code](#).

Het opzetten en bijhouden van een goed toegankelijke beeldbank is niet zo ingewikkeld als je kunt werken met een goed en beproefd collectiebeheersysteem. Wij hebben dat gevonden, in navolging van onder andere de Historische Commissie van Terbregge, in het Zijper Collectie Beheer Systeem (ZCBS; zie www.zcbs.nl of [scan de QR-code](#)). Natuurlijk moet met het werken in zo'n systeem ervaring worden opgedaan. Ook bij het opzetten en beheren van mogelijke beeldbanken kunnen we 'handjes' gebruiken. Dus wie het leuk lijkt hiermee te helpen: graag!

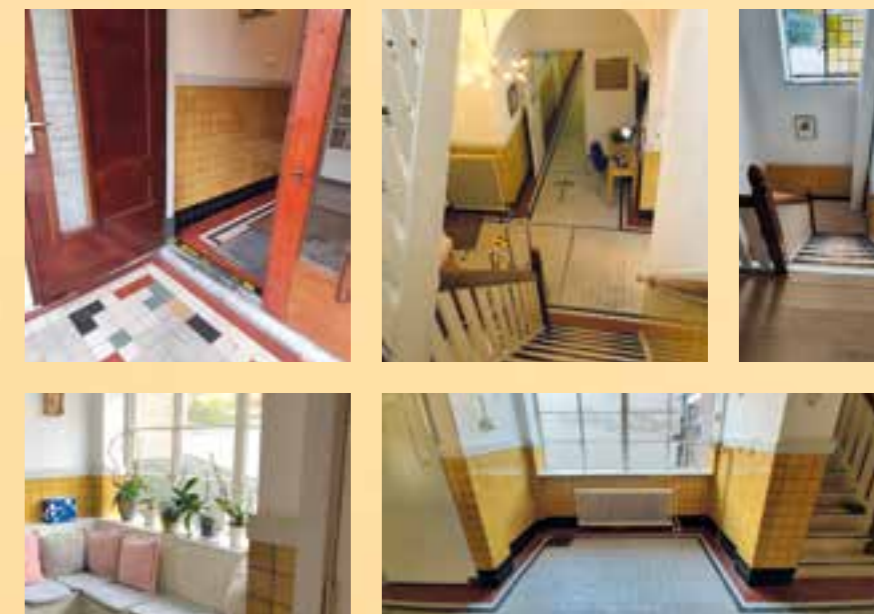

2021

Nassauschool gesloopt

Generaties scholieren gingen naar de Nassauschool aan de Antony Duyklaan 5-7 in het Kleiwegkwartier. In 2022 wordt het pand gesloopt.

Jan Cees van Duin

ALS SCHOOL IN GEBRUIK VAN 1930-1995

Op 1 april 1930 werd aan het bestuur van de Vereniging tot Stichting en instandhouding van Scholen met den Bijbel toestemming verleend tot de bouw van een school voor "Uitgebreid Lager Onderwijs met Centraal 7e jaar". De locatie aan de Antony Duyklaan was beperkt, zodat architect L.N. Krijgsman jr. flink moest passen en meten om er het Programma van eisen te realiseren. De hoofdingang aan de rechterzijde werd geaccentueerd door een extra etage. Hier was de toegang naar de achterliggende ULO-school met vier leslokalen en een natuurkundelokaal. Aan de linkerzijde bevond zich de ingang van het Centraal 7e leerjaar, met twee leslokalen langs de Antony Duyklaan. Hoofd

van de school was de heer J.P. Streef. De plaquette ter nagedachtenis aan het vroeg overleden schoolhoofd bevindt zich nog in de entree van het gebouw. Uitgevoerd in tegelwerk.

Met de Mammoetwet in 1968 werd het gebouw een mavo. Toen heette de school Koningin Wilhelmina mavo. In 1973 werd een deel van de Christelijke scholengemeenschap Melanchthon, het huidige Melanchthon College Schiebroek.

ALS ZALENCENTRUM VAN 1995 TOT 2022

In 1995 is het gebouw van de gemeente Rotterdam door de stichting Djoj, als centrum voor persoonlijke ontwikkeling, gekocht. Djoj nam de

voormalige school in gebruik als zalencentrum. Aanvankelijk was alleen de begane grond in gebruik. In de volgende jaren volgden veel verbouwingen: zoals de aanbouw van serres, de aanleg van de keuken en de realisatie van verhuurbare ruimtes op zolder. In de voormalige school waren negen zalen gemaakt. In 2014 kocht Djoj het naast de school gelegen voormalige buurthuis aan de Antony Duyklaan 9. Dit voormalige buurthuis bleef eigenlijk zijn functie behouden: de bewonersorganisatie Kleiwegkwartier zetelde daar en was de Wijkwinkel. Tevens was daar zaal 10 van Djoj te vinden. In de zalen werden allerlei cursussen gegeven, en bijvoorbeeld gebruikt voor meditatie, yoga en massage. Huurders waren onder andere Pameijer, Humanitas en de gemeente Rotterdam.

Waar we het hebben over Djoj hebben we het over Peter Elshof die vanaf het begin tot het einde het gezicht van Djoj was. Met pijn in het hart stopte hij in 2021 met zijn levenswerk. De overheid ging eisen stellen aan het duurzaam zijn van het gebouw. Om te voldoen aan het vereiste energielabel, zou een investering van een half miljoen euro nodig zijn. En dat was Peter te veel, zodat hij moest besluiten tot bedrijfsbeëindiging. Het gebouwencomplex werd noodgedwongen verkocht. De nieuwe eigenaar gaat de voormalige school slopen en daar acht grote nieuwe woningen bouwen. Hiermee verdwijnt een zogenaamd 'beeldbepalend element' uit de wijk.

HET EINDE VAN HET GEBOUW

Voordat het schoolgebouw gesloopt is,

hebben enkele fotosessies plaatsgevonden om voor het laatst vast te leggen van wat straks eens was. Het beeld van de geschiedenis komt in de architectuur nog duidelijk naar voren. Hier en daar zijn karakteristieke details uit de jaren '20 en '30 duidelijk herkenbaar. Bijzondere nisjes in de gang met de oude raampartijen, vloeren en wanden met de originele tegelpatronen, bewerkte trapleuningen, een enkel glas-in-loodraam, hang- en sluitwerk van ramen en deuren en op een verborgen stukje origineel schilderwerk. Voor eventueel nader onderzoek zijn veel meer foto's beschikbaar.

1930

Een boerderij midden in het Molenlaankwartier

Waar nu de Fonteinkerk staat aan het water van de Van Beethovensingel, stond ooit de boerderij van de familie Sieling. Over die boerderij gaat dit verhaal.

Hans Ketel

Velen in onze wijk zullen zich nog herinneren dat vóór de Fonteinkerk de Messiaskerk daar stond. Enkelen zullen zich nog de bouw herinneren, in de jaren 1960-1962. Slechts een enkeling zal zich de boerderij op die locatie herinneren.

DE BOERDERIJ VAN SIELING

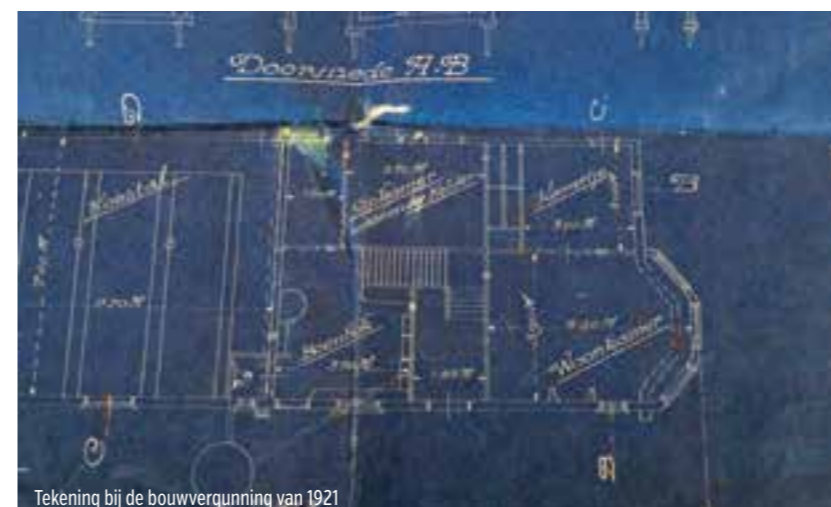
Het Molenlaankwartier is gebouwd in de Boterdorpse Polder. Na de droogmaking van de polders tussen Hillegersberg en Bleiswijk in 1779 bestond dit hele gebied uit weilanden. De Molenlaan staat op oude kaarten al aangegeven als een verhoogde dijkweg en is genoemd naar de molen 'De Vier Winden' aan de Terbregse Rechter Rottekade. Het was dus niet bijzonder dat de gemeente Hillegersberg op 21 maart 1921 aan de heer A. van Herk een vergunning verleende voor de bouw van een boerderij.

Bep Sieling werd in 1934 op de boerderij geboren. Ze heeft nog talloze herinneringen aan het leven op de boerderij.

"Wat nu de Van Beethovensingel is met de apotheek en de Coop bestond toen nog niet. Het was een weggetje met een tocht ernaast en heette de Verlengde Bergsingel en na de annexatie van Hillegersberg door Rotterdam in 1941 de Burgemeester F.H. van Kempensingel. Ons huis had nummer 40.

Over die weg reed je zo bij mijn vader het erf op. Er liep daar toen een tocht van een meter of vier breed en daar zat een wel in. De tocht liep tot aan de Molenlaan en was met een duiker onder de Molenlaan verbonden met het water van de Bergsingel. Boven de tocht en boven de wel hadden we een stoephok dat half in de sloot, half op de wal gemaakt was. Die wel was altijd 12°, of het nou zomer of winter was. Daar deed mijn vader de melkkannen in om ze te koelen. Maar als je een wel hebt, borrelt het daar altijd. In de zomer ging ik er wel eens met mijn benen inzitten als het heet was. Maar dat deed je niet lang hoor, dat was hartstikke koud. Hoe hard het ook vroom, in de winter bevroor hij niet.

Luchtfoto 1944
BRON: © Dotka Data BV

Tekening bij de bouwvergunning van 1921

L. Sieling (r.) met zijn hulp

Mijn vader huurde vanaf 1930 de boerderij van de heer Van Herk. Er zat dertig hectare land bij, en mijn vader had veertig koeien. Dan was je voor die tijd een grote boer, hoor."

In het Stadsarchief van Rotterdam zijn de bouwvergunning voor de boerderij en de oude tekeningen uit 1921 in te zien. Daarnaast ook tekeningen van bijgebouwen die Sieling in de loop der jaren heeft gebouwd. Die stukken geven een goede indruk van de ontwikkelingen rond de boerderij van 1921 tot 1955, het jaar dat de boerderij werd gesloopt om plaats te maken voor de nieuwbouw van het Molenlaankwartier.

Bep vertelt verder: "De boerderij was van witte Belgische steen gebouwd, net na de oorlog van 1914-1918. Het was een lang huis, maar zo gek groot was het allemaal niet. De voordeur was aan de zijkant. De eerste deur was de voordeur, daar zat de keuken weer naast. Boven de kelder zat de opkamer. Via een trappetje kon je in een slaapkamer komen. Dan was er ook nog een bijkeuken, en dan kwam je in de koeienstal terecht. Dan had je boven aan de voorkant nog twee slaapkamers. Daarboven was ook nog een dakkapelletje. Dat was aan de andere kant ook zo.

De zolder van de boerderij gebruikten we niet. Er waren daar twee slaapkamers en een hele grote achterzolder zoals we dat noemden. Na het bombardement op Rotterdam vroeg directeur Bos van de huishoudschool aan de Bloklandstraat of hij spullen bij ons mocht opbergen. Die hebben ze toen bij ons op zolder gestald. Ik heb er nog een deegroller van, kun je nagaan hoe oud die is.

Aan de zijkant was een stal waar de koeien stonden. De stal bestond uit aan elkaar gelijmde betonplaten. Achter de boerderij was een grote schuur waardoor de koeien de stal ingingen. Het achterhuis was van hout.

Aan de voorkant van het huis was ook een sloot. Die liep langs de voortuin. Er was een siertuin met daarnaast een groentetuin, en daar weer naast de boomgaard. Er stonden ook een paar schuurtjes, daar zaten de kippen in.

Links van het huis liep de tocht en aan de overkant was grasland. Mijn moeder had elk jaar vijf ganzen. Ze verkocht ze met de kerst en dan werden ze geslacht. Dan ging ze ze zelf plukken in het boenhok in huis en dan verkocht ze ze, geslacht en wel. In het voorjaar vond je de veertjes nóg. Die zaten overal tussen, dat was zulk fijn spul dat je ze boven op zolder in het voorjaar nog vond bij de grote schoonmaak. Die ganzen liepen overal heen, maar vraten dan ook het grasland van de burens op. Dan kwam onze buurman, boer Hofman, klagen bij mijn moeder en dan zei hij: 'Ik maak nog wel eens een rekening op voor wat die ganzen wegvreten!' want vijf ganzen eten net zoveel gras als een koe.

MELKHANDEL L. SIELING

Mijn vader verkocht de melk van de koeien zelf. Hij had geen winkel: hij ging met de auto, een A-Ford, naar de stad en naar de pleinen in de buurt. Achter op de auto stond een vierkant kastje met grote kannen erin. Er kon 40 liter melk in zo'n kan, daarom noemden ze die 40'ers. Dan namen mensen een melkkoker of een kan mee, mijn vader tapte de melk met een maatbeker die pint werd genoemd. Achter op die bak stond 'L. Sieling Hillegersberg'. En 'Melk van eigen vee'. Daar moet je nu eens mee aankomen!

Mijn vader verkocht ook de eieren van mijn moeders kippen.

Boter werd aangevoerd, dat maakte mijn vader niet zelf. Dat werd in tonnen gebracht en dat ging dan allemaal de kelder in. We hadden een pers in de kelder staan, daar ging dan een grote klont boter in en dan drukten ze dat met een soort stempel. Daarna werd de boter in mooie vierkante pakjes verpakt, in papier met onze eigen naam erop. Ik vind het erg jammer dat ik nooit zo'n wikkel heb bewaard.

Als mijn vader terugkwam uit Rotterdam, werden de kannen schoongemaakt. Dat kon niet met het welwater, want daarin zat allemaal roest. Dat moest met heet sodawater. Thuis water warm maken op je gasstelletje duurde veel te lang. Er zat in de Berglaan (zo heette de Borchsatelaan toe nog) een waterstoker, daar ging je dan grote kannen met heet water kopen. Mijn vader ging dan met zijn autootje een 40-er met heet water vullen en daarmee werden dan alle kannen schoongemaakt.

BOMBARDEMENT

Toen het bombardement op dinsdag 14 mei 1940 begon, zat mijn vader in de stad, bij de Noordmolenstraat. Later zei hij tegen m'n moeder: 'Ik heb nog nooit zo hard gereden om thuis te komen!' Er liepen op het weiland hierachter allemaal mensen uit de stad, want die durfden daar niet te blijven. Die kwamen allemaal de stad uit en gingen het land op. Waar moesten ze heen? Sommige mensen hebben hier nachtenlang gezeten. Die mensen durfden de stad niet meer in omdat overal puin lag. Het was mei en het was toevallig wel prachtig weer. Ik kan me dat allemaal nog goed herinneren. De melk, boter en eieren vlogen weg, de mensen hadden natuurlijk helemaal niks meer en wilden dat allemaal hebben. Ik was pas zes jaar, maar dat weet ik nog goed.

HET EINDE VAN DE MELKHANDEL

Rond 1950 is mijn vader met de handel gestopt. Mijn vader was astmapatiënt dus hij was nog wel eens ziek. Bijna iedere winter wel een paar weken. Maar die koeien moesten toch elke dag gewoon gemolken worden. Mijn vader had geen opvolgers, dus deed hij die koeien van lieverlee weg.

De laatste melkbeurt

In 1950 verkocht hij zijn laatste kannen met melk. Na het melken gooide hij de melk uit de emmer in de theems, zo noemden ze het opzetstuk met filter op de melkbussen. De foto heb ik gemaakt toen mijn vader voor de laatste keer melk. Dat wilde ik toen wel vastleggen.

Toen mijn vader stopte met werken, moest hij toch een inkomen hebben. En zo ontstond garage Bakker."

Daarover leest u meer in de volgende Tussen Wilgenplas en Rotte.

De glas-in-loodramen van de Bergkapel

Sinds een paar maanden zijn de glas-in-loodramen van de gesloopte Bergkapel in de consistoriekamer van de Hillegondakerk te bewonderen.

Loes Wijnbergen

In 1941 werd er achter het appartementencomplex aan de Oude Raadhuislaan, grenzend aan het Cosseeterrein, een houten gebouw neergezet. Het was bestemd als tijdelijk onderkomen voor de kerkgangers van de Hillegondakerk vanwege

de restauratie van deze kerk. In 1954 werd de 'Hulpkerk' de plek van samenkomst van de Vrijzinnige Hervormden. Toen kreeg het gebouw ook de naam waaronder het in Hillegersberg bekend stond: 'Bergkapel'.

In november 2017 werd de Bergkapel gesloopt. De originele glas-in-loodramen zijn gelukkig bewaard gebleven. Met dank aan de donatie van de Stichting Berg en Broek waardoor de restauratie van de ramen mogelijk werd gemaakt. De koster van de Hillegondakerk was meteen enthousiast over het ophangen van

de ramen in de kerk; bestuurslid Norman Langelaan heeft dat gerealiseerd. De ramen zijn te bewonderen op woensdag en zaterdag tussen 10.30 en 12.30 uur (april t/m december). Als de kerkdeur buiten deze tijden geopend is, is de koster aanwezig. Ook dan kunt u binnenlopen.

Vraag: onbekend is wie de originele ramen - in 1992 zijn er twee ramen bijgeplaatst - heeft vervaardigd. Weet u de ontwerper of kunt u ons verder helpen? Uw reactie is zeer welkom op redactie@vsw.biz

INHEEMS

De els, wilg en berk waren bodemvormers, zij stonden in het veen. Ze droegen met hun blad en, als ze omvielen, met hun hout bij aan de vorming van de veenbodem. Dat is met de es niet het geval. Hij komt overal voor in Europa op rijke leem-, klei- en kalkgronden. De es is ook onderscheidend in zijn bloeiwijze, de eerste drie besproken bomen bloeien met katjes, de es heeft een heel andere bloeiwijze. Hoewel er ook verschillende essensoorten zijn geïmporteerd uit Amerika, is de hier natuurlijk voorkomende es alleen de *Fraxinus excelsior*.

HERKENNING EN BLOEIWIJZE

Vanuit de verte is een vrijstaande es goed te herkennen aan zijn breed uitwaaiierende kroon, stevige regelmatige takken en rechte stam. Van dichtbij zijn in de winter de zwarte dikke knopschubben een uniek kenmerk.

Andere verwante boomsoorten hebben dit kenmerk niet, ook andere essensoorten niet. De boom kan wel dertig meter hoog worden, maar niet hier in de Randstad: dan is twintig meter al erg hoog!

Pas in mei komt de boom in blad. De bladeren bestaan uit meerdere kleinere bladeren, die oneven in aantal zijn en geveerd zijn geplaatst (ter weerszijden van de hoofdnerf). In de herfst zijn het de eerste bomen die hun blad laten vallen. Dit betekent dat er veel licht op de bodem valt. Stinsenplanten (verwilderde voorjaarsbloemen zoals bosanemonen en sneeuwkllokjes) doen het daarom goed in essenbossen.

Net voordat de bladeren verschijnen, komen de mannelijke en vrouwelijke bloeiwijzen tevoorschijn. Het zijn naakte bloemen, ze hebben geen kelk- of kroonbladeren. Ze zien er nogal rommelig uit en de mannelijke en vrouwelijke bloemen zijn niet goed te onderscheiden. Net als de katjes van els, wilg en berk zijn essen windbestuivers. Het zijn zowel

tweehuizige bomen - mannelijke en vrouwelijke bomen met óf mannelijke óf vrouwelijke bloemen - als eenhuizige bomen met mannelijke en vrouwelijke bloemen. De vrouwelijke bomen zijn eigenlijk pas goed te herkennen in het najaar, na de bladval als de vruchten er in slordige bossen aanhangen voordat de wind ze verspreidt.

GEBRUIK

Essen kunnen twee- tot driehonderd jaar oud worden. In Nederland heerst al jaren de essentakkensterfte. De essen hier zullen daarom zeker niet oud worden en gevreesd wordt dat er maar weinig essen overblijven. Essen zijn veel als hakhout geëxploiteerd. Als de stammen een zekere dikte hebben bereikt, worden die afgezaagd, in vaktaal 'afgezet'. De overblijvende houtstomp wordt stoof genoemd. Er komen weer nieuwe takken die na een paar jaar geoogst kunnen worden. In Overijssel zijn hakhoutstoven bekend van wel zevenhonderd jaar oud!

Door het hakhoutbeheer ontstaan steeds weer lange rechte stammen die uit de hakhoutstoven groeien. Deze zijn geschikt voor allerlei soorten gebruik. De houtvezels zijn namelijk lang waardoor het hout erg sterk is. Daarom wordt het hout gebruikt voor de stelen van spades en bijlen, peddels voor roeiboten, voor palen bij fruitbomen en bonenstaken.

Ook in de oudheid kende men al de stevigheid van dit hout. Dit blijkt onder andere uit een bijlsteel en een peddel die zijn gevonden in het veen bij Hardinxveld-Giessendam uit de middensteentijd. Dit is de periode na de laatste ijstijd ruim 10.000 jaar voor de jaartelling. De eerste vormen van landbouw ontstonden destijds en men paste nieuwe technieken toe.

MYTHOLOGIE

In de Noordse sagen komt de es prominent naar voren. De god Odin loopt met zijn broers langs het strand en zij schepden uit aangespoelde boomstammen de eerste man Ask (Noors voor es) en de eerste vrouw Embla [iep]. De wereld in de sagen wordt beschreven aan de hand van de grote wereldboom, deze is ook een es.

Na het bespreken van de inheemse boomsoorten els, wilg en berk is nu de hier ook veel voorkomende boom es aan de beurt.

Tineke van Oosten

De es

Robert Owen, grondlegger van het Britse socialisme

De 18e-eeuwse ondernemer Owen wordt gezien als de grondlegger van het Britse socialisme en de coöperatiebeweging. Hij was zijn tijd ver vooruit: zo pleitte hij als eerste voor de invoering van de achturige werkdag. Wie was deze man en hoe kwam hij tot zijn vooruitstrevende visie?

Miranda van der Burg | Commissie Communicatie

JEUGD

Robert Owen werd op 14 mei 1771 geboren in Newton in Wales. Hij was het zesde kind in een gezin van zeven kinderen. Zijn familie hield zich bezig met metaalbewerking en zadelmakerij. Nog voor zijn tiende jaar begon hij met werken in een stoffenwinkel. Enkele jaren later verhuisde hij naar Londen en werkte zes dagen per week gedurende achttien uur per dag in een stoffenhandel. Via zijn vrienden vond hij een minder zware baan in een stoffenwinkel in Manchester. Op aanmoediging van een leverancier begon Owen zijn eigen bedrijf: hij leende honderd pond en kocht een machine voor het spinnen van katoen. Toen zijn zakenpartner er na een paar

jaar voor koos om verder te gaan met kapitaalkrachtigere vennoten, werd Owen manager in een textiel fabriek met vijfhonderd werknemers in Manchester. Owen was toen twintig jaar oud. Zijn zakelijke succes zorgde ervoor dat hij toegang kreeg tot de Manchester Literary and Philosophical Society, waar hij zijn netwerk verder kon uitbreiden.

DAVID DALE

Via zijn werk in de textiel fabriek kwam Owen in contact met de Schotse familie Dale. Die kennismaking is zowel privé als zakelijk bepalend geweest voor zijn verdere levensloop. In 1799 trouwde hij met Caroline Dale, met wie hij in totaal

zeven kinderen kreeg. Haar vader David Dale was een industrieel en zakenman. Samen met een compagnon nam Owen voor 60.000 pond de textiel fabriek New Lanark over van Dale. Aan de fabriek was een industriële gemeenschap verbonden met vijftienhonderd tot tweeduizend arbeiders uit Glasgow en Edinburgh. Hieronder waren ook zo'n vijfhonderd kinderen, van wie sommigen nog maar vijf jaar oud. De meeste arbeiders woonden op het terrein van New Lanark, andere kwamen uit het verderop gelegen dorp Lanark.

SOCIALISME

Alhoewel New Lanark voor de normen van die tijd al op zeer humane wijze werd aangestuurd, wilde Owen de gezondheid en arbeidsomstandigheden van de werknemers nog verder verbeteren.

Hij voerde een uitgebreid programma van sociale en onderwijs hervormingen door:

- Hij verkortte de arbeidsdag tot tien uur.
- Kinderen onder de tien jaar mochten niet meer in de fabriek werken.
- Hij voerde de eerste kleuterschool ter wereld in.
- Er werd een fonds opgezet voor zieken en gepensioneerden.
- Hij opende een magazijn waar de arbeiders de producten voor net boven de inkoop prijs konden kopen.
- Aan elke arbeiderswoning liet hij een kamer bijbouwen.
- Hij creëerde een crèche voor werkende moeders.
- Hij bood gratis onderwijs en universele gezondheidszorg aan zijn arbeiders en hun gezinnen.
- Hij verbood lijfstraffen in zijn fabrieken.

In 1806 betaalde hij als enige fabrikant zijn werknemers door toen de hele Britse katoenindustrie gedurende vier maanden stillag vanwege een embargo dat werd opgelegd door de Verenigde Staten. De verbeterde leefomstandigheden van de werknemers zorgden voor een hogere productiviteit en meer winst. De fabriek werd jaarlijks door circa tweeduizend belangstellenden bezocht, onder wie de Russische kroonprins Nicolaas in 1816.

COÖPERATIEDORP

De ambities van Owen reikten verder dan alleen het verbeteren van de woon- en werkomstandigheden van zijn werk-

nemers en hun gezinnen. Hij wilde grootschalige democratische coöperatiedorpen oprichten, elk bestaand uit vijfhonderd tot drieduizend leden die zouden samenwerken en samenleven. Op het centrale plein zouden faciliteiten zijn zoals een eetzaal en een school. Ook zou er worden voorzien in een ziekenhuis en een magazijn. De woningen zouden worden ondergebracht in de vier zijdes van een groot vierkant gebouw. Daarbuiten zouden de akkers, stallen en fabrieken liggen. Omdat zijn compagnons minder enthousiast waren over zijn plannen, besloot Owen zijn geluk elders te beproeven: in 1824 vertrok hij met zijn gezin naar de Verenigde Staten.

DE AMERIKAANSE DROOM

In Indiana kocht hij een groot stuk land en stichtte daar het coöperatiedorp New Harmony. In 1825 telde het al achthonderd leden, maar na een ruzie over zijn rol en vermeende machtspositie schonk hij het landgoed in 1828 aan zijn zonen. Hij keerde terug naar Groot-Brittannië, maar door toenemende wrijving met zijn partner verloor hij ook zijn belangen in New Lanark. Financieel bijna aan de grond maar nog steeds overtuigd van zijn ideeën, richtte hij zich op het promoten van coöperatiedorpen. En niet zonder succes: in 1830 waren er ongeveer vierhonderd coöperaties in Groot-Brittannië. Slechts twee jaar later was dat aantal gegroeid tot ongeveer zevenhonderd.

VAKBOND

De vergaande socialistische ambities van Owen uitten zich opnieuw in 1833 toen hij een nationale vakbond wilde oprichten. Hij werd voorzitter van een overkoepelende structuur in Lancaster die de lokale vakbonden zou verenigen. De organisatie streed onder andere voor de invoering van de achturige werkdag. Helaas werd de vakbond in 1834 opgeheven na felle tegenwerking door werkgevers en de regering.

NALATENSCHAP

Robert Owen overleed op 17 november 1858 op 87-jarige leeftijd tijdens een bezoek aan zijn geboorteplaats Newton in Wales. Daar is ook een aan Owen gewijd museum. Zijn vooruitstrevende ideeën over werknemersrechten, gezondheidszorg en onderwijs zijn inmiddels gemeengoed geworden. Het historische dorp Lanark in Schotland staat op de Werelderfgoedlijst en is te bezoeken.

Schets van een coöperatiedorp.
F. Bate, 1838

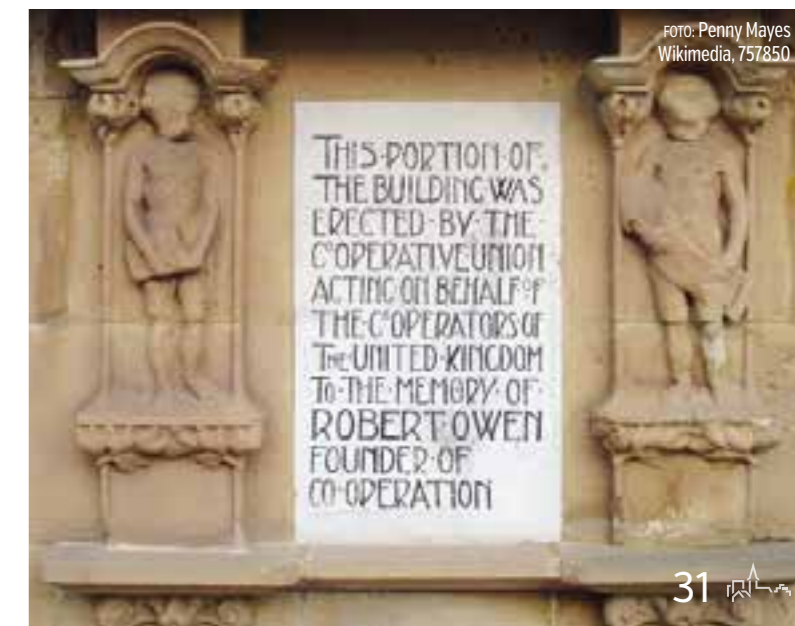

Foto: Penny Mayes
Wikimedia, 757850

Een vreemde eend in de bijt

Het is alweer bijna honderd jaar geleden dat er in Hillegersberg-Zuid 24 arbeiderswoningen werden gebouwd in de Robert Owenstraat. Dertig jaar zou deze straat worden beheerd door de bewoners. Vanaf 1950 werd er gedwongen gefuseerd met andere woningbouwverenigingen. Vanaf die tijd gebeurde het regelmatig dat het voortbestaan aan een zijden draad hing. Na een renovatie werd de hele straat in 1981 door de VSW beloond met een schildje.

Henk Koetsveld

HET DORP

Aan het begin van de twintigste eeuw was Hillegersberg een boerendorp. Het had een jonkheer als burgemeester en de klassieke liberalen waren nog dominant aanwezig in de gemeenteraad. Na de invoering van het algemeen kiesrecht in 1919 kwamen de confessionele partijen op, maar ook de socialisten kregen veel aanhang. In de gemeenteraad van Hillegersberg domineerden de confessionelen en de liberalen. De socialisten kregen in 1919 één van de elf zetels. Deze gemeenteraad maakte plannen om flink te bouwen op de toen nog tamelijke lege gronden. Men gaf in 1921 de opdracht aan het destijds beroemde architectenbureau Granpré Molière, Verhagen en Kok om een stedenbouwkundige opzet te maken. Het zou een mooie en vooral groene gemeente moeten worden, aan de rand van de Bergse plassen met veel

grote woningen voor de gegoede burgerij uit de stad Rotterdam. In die plannen pasten geen arbeiderswoningen. De Robert Owenstraat kwam dan ook niet voor in het ontwerp. De plannen werden zeer geprezen, maar bleken economisch niet haalbaar. Het bureau van H. van der Kloot Meijburg paste de plannen in 1925 aan. Op de plaats waar villa's zouden komen aan gebogen lanen, kwamen nu diverse woningen voor de betere middenstand. In dit plan is nu wel de Robert Owenstraat getekend. Niet in kleur, maar zwart en midden in de polder, helemaal aan de zuidwest kant van de gemeente.

BOUWVERENIGING ALLER BELANG

In 1920 krijgt de bouwvereniging goedkeuring voor 29 jaar. De Haagse architect J.A.H.W. Cramer en SDAP-gemeenteraadslid aldaar krijgt de opdracht om 24 woningen te ontwerpen. Het

FOTO: archief BOK

COLLECTIE: bewonersmap Robert Owenstraat

COLLECTIE: bewonersmap Robert Owenstraat

wordt een ontwerp in de stijl van de Amsterdamse school. In 1923 geeft de gemeente Hillegersberg de vergunning af, zodat er gebouwd kan gaan worden. De Haagse aannemer Gebroeders Havelaar krijgt de opdracht tot de bouw. De aanneemsom bedraagt fl. 72.000, --. In 1924 wordt de nieuwbouw afgerond en nemen de bewoners hun intrek.

BAREND MENSEN

Barend Mensen is één van die nieuwe bewoners. Hij is geboren in 1889 als zoon van een Dordtse smid. Hij werd blikslager van beroep, trouwde in 1916 en betrok in datzelfde jaar samen met zijn vrouw een woning in de Willem van Hillegaersbergstraat. Een net gebouwde straat in het eerste uitbreidingsgebied van rond de Eerste Wereldoorlog. Het is aannemelijk dat hij ging werken bij de Blikfabriek Stroman die zich in 1915 gevestigd had

aan de Bergse Rechter Rottekade. Berend was socialist en werd in 1919 gekozen als raadslid voor de SDAP, zat in de gemeentelijke Commissie tot wering van schoolverzuim, zong in het mannenkoor 'Jong en Vriendschap', speelde toneel bij 'De Epigonen' en was medeoprichter van de bouwvereniging 'Aller Belang'. Hij zou tot 1941 raadslid blijven en tot 1950 bestuurslid van de bouwvereniging. Barend Mensen stierf op 14 augustus 1950 op 61-jarige leeftijd.

BESTUUR

De bewoners kregen zelfbestuur, maar dat valt hen niet mee. Er is veel geruzie over het onderhoud en de tuinen. Er is weinig belangstelling om te besturen. De Algemene Leden Vergaderingen [ALV] worden soms door weinig mensen bezocht. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn er veel

[1912 - ca. 2005]

Evi Bleyys

Generaties Hillegersbergse meisjes gingen voor balletles naar Evi Bleyys. De benedenverdieping van haar woning aan de Berglustlaan had ze als balletstudio ingericht.

Jan Cees van Duin

BLEYS OF BLEIJS?

Eveline Celestine (Evi) Bleyys werd op 12 september 1912 in Djombang (Oost-Java) geboren als jongste van drie kinderen. Ze was de dochter van Chris Bleyys en Antonia Snell en de kleindochter van de bekende architect Adrianus Cyriacus Bleyys (1842-1912). Hij bouwde onder andere de Sint-Nicolaaskerk in Amsterdam. Zijn achternaam werd met 'eij' geschreven. In Nederlands-Indië is dat 'ey' geworden, een schrijfwijze die Evi haar hele leven heeft aangehouden. Bleyys dus!

HILLEGERSBERG

Rond 1925 kwam Evi met haar ouders naar Hillegersberg. Er werden nieuwe huizen gebouwd aan de Berglustlaan, vader kocht daar vier panden van de bouwster Jan Hendriks, ging in een daarvan met zijn gezin wonen en verhuurde de drie andere panden. Hij noemde het door hem bewoonde pand 'Ardjoeno' naar een vulkaan op Oost-Java. In de buurt van die vulkaan had Chris zijn Antonia leren kennen. Het pand aan de Berglustlaan 40 draagt nog steeds deze naam. Vader overleed in 1933, Evi verzorgde haar moeder tot haar overlijden in 1973. Ze trouwde met de voordrachtskunstenaar Jan Langeweg (1907-1978) en ging met hem in het huis aan de Berglustlaan wonen.

BALLET IN DE BERGLUSTLAAN

Evi begon een ballet- en dansschool aan huis. Moeder woonde boven, Evi had beneden een woonkamer aan de voorzijde en de danszaal aan de achterzijde. De leerlingen moesten zich boven in het kleine kamertje met het balkonnetje aan de voorkant verkleden. In de balletzaal, met spiegels en een bar, stond een vleugel in de hoek. Een vaste pianist begeleidde haar lessen. Soms ook sloeg Evi de maat met een stok op de grond of met een tamboerijn op haar heup.

Voor haar school adverteerde Evi met name in regionale bladen. Tot op hoge leeftijd gaf zij les.

OPTREDENS

Evi danste ook zelf. Een hoogtepunt was haar rol als Pierrot op de muziek van Adam

Chatsjatoerjan. In april 1949 trad ze op in een Chinese solo. Op latere leeftijd raakte ze ook geïnteresseerd in de Indiase dans, ze studeerde daarvoor zelfs een aantal maanden

in India. In de dansschool van Evi Bleyys werd onderricht gegeven in kunstdans en ritmische

gymnastiek. Door de costumering werden bijzondere effecten bereikt. Uitvoeringen werden gegeven in Lommerrijk, voor kleuters en ouderen. 'Heel Hillegersberg' was daarbij aanwezig. Een enkele keer trad ook neef Diederik op, met name als er niet voldoende jongens waren. Evi's echtgenoot zong soms als bas, en zorgde vaak voor de rekwisieten.

BALLETSCHOLEN IN ROTTERDAM

Er waren voor de Tweede Wereldoorlog tientallen particuliere dansscholen in Rotterdam. Zeer bekende ballet- en/of dansscholen in Rotterdam in de periode 1935-1950 waren: balletschool Staluse Pera, de school van Cobi Kloet, de balletschool Netty van der Valk, de school van Phyllis Lightstone en natuurlijk ... de school van Evi Bleyys.

onderlinge spanningen. Mensen duiken onder, in de straat wonen NSB'ers en er is strijd om de tuinen, die nu opeens erg geliefd zijn. Direct na de oorlog krijgt het bestuur de opdracht om te gaan fuseren met een andere bouwvereniging. Er wordt gesproken met bouwvereniging 'Onze Woning'. De besprekingen verlopen moeizaam. Uiteindelijk fuseert 'Aller Belang' in 1950 met de Schiebroekse woningbouwvereniging 'Onderling Belang'. Op een huurkaart uit 1969-1972 is te zien dat de huur fl. 67,00 per maand bedraagt.

VSW-SCHILDJE

Eind jaren '70 is woningbouwvereniging 'De Combinatie' eigenaar van de woningen. Begin jaren '80 transformeert de vereniging naar een stichting en heeft dus geen directe leden meer die het beleid bepalen binnen een ALV. Van lieverlee raken bewoners steeds meer invloed kwijt. De woningen staan op de nominatie om gesloopt te worden, maar dat gebeurt niet. Er wordt gerenoveerd. Bewoners willen alleen de buitenkant opknappen. De binnenkant hebben ze vaak zelf gerenoveerd op eigen kosten. De bewoners willen wel kopen, maar de eigenaar wil niet van zijn bezit af. In 1980 worden de dakkapellen verhoogd, het dak krijgt nieuwe pannen, de raamkozijnen worden in aangepaste vorm vervangen evenals de voordeuren. In 1981 krijgt het complex als geheel een schildje toegekend en alle bewoners ontvangen een certificaat. De schildjescommissie oordeelt: "Bij de renovatie zijn niet alleen het oorspronkelijke karakter, maar ook latere toevoegingen gerespecteerd. Met als resultaat dat het complex zich presenteert als eenheid".

DE TIJD VERSTRIJKT

In de jaren '90 dreigt er opnieuw een sloopplan. De fundering zou slecht zijn. Er komen verschillende onderzoeken. Bewoners blijven strijdbaar. Uiteindelijk wordt er een

oplossing gevonden. In deze periode komen ook steeds meer de problemen van de vervuilde grond naar voren, die het gevolg zijn van de vuilnisbelt die daar na de Tweede Wereldoorlog lag. De Combinatie is inmiddels 'Com. Wonen' geworden en gaat groot achterstallig onderhoud uitvoeren. Het is inmiddels 2000 als dit wordt afgerond. De huren moeten flink worden verhoogd om de zaak rendabel te houden. Inmiddels is Havensteder de eigenaar van de woningen. Er wordt besloten om de woningen tot tenminste 2025 te handhaven. Inmiddels is er belangstelling voor de ontstaansgeschiedenis en wordt de historische waarde van de straat als ensemble onderkend.

HONDERD JAAR ROBERT OWEN

De straat is vernoemd naar de Engelse katoenfabrikant Robert Owen (1777-1851). Het artikel Straatnamen is gewijd aan deze Britse socialist.

Net als bij het tachtigjarige- en het negentigjarige bestaan van de straat maken de bewoners zich op om in 2023 het honderdjarige bestaan van 'hun straat' te vieren. Een straat, die inmiddels ligt aan een schapenweide in een polderachtig landschap en een golfbaan. De vervuilde grond is keurig ingepakt en zou geen gevaar vormen voor de volksgezondheid.

VERENIGINGS NIEUWS

Lid worden

De Vereniging Stedebouwkundig Wijkbehoud (VSW) maakt zich sterk om historisch, architectonisch, stedenbouwkundig en landschappelijk waardevolle elementen in het gebied Hillegersberg-Schiebroek te behouden en zo mogelijk te herstellen. Wordt nu lid en help zo mee de kwaliteit en de aantrekkelijkheid van onze woon- en leefomgeving te bevorderen.

U ontvangt een welkomstgeschenk, 2x per jaar het tijdschrift Tussen Wilgenplas en Rotte, uitnodigingen voor bijeenkomsten in mei en in november, maximaal 6x per jaar een digitale nieuwsbrief en de mogelijkheid om aan excursies deel te nemen. Meld u aan via www.vsw.biz>steun ons >word nu vriend van de VSW of [scan de QR-code](#).

Cadeaulidmaatschap

Op zoek naar een leuk cadeau voor nieuwe buren? Doe een VSW-lidmaatschap van een jaar cadeau! Kijk voor de mogelijkheden op onze website www.vsw.biz>steun ons >cadeaulidmaatschap of [scan de QR-code](#).

Algemene Ledenvergadering 2022

De Algemene Ledenvergadering vindt plaats op maandagavond 16 mei 2022 in de Hillegondakerk te Hillegersberg.

Najaarsbijeenkomst

De najaarsbijeenkomst vindt plaats op woensdagavond 16 november 2022. Plaats wordt nog bekendgemaakt.

VERENIGING STEDEBOUWKUNDIG WIJKBEHOUD

Hillegersberg-Schiebroek-Terbregge

Postbus 35054 - 3005 DB ROTTERDAM

E-mail : info@vsw.biz

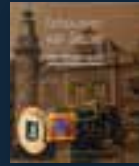
Internet : www.vsw.biz

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE:

- Loes Wijnbergen - redactie
- Marc van Gijn, PIDRotterdam.nl - vormgeving
- Chris Buitendijk - productie
- Opmeer BV, Den Haag - drukwerk

UITGAVEN VAN DE VSW

< Gebouwen van Gezag

Wie heeft er geen voetstappen liggen in de raadhuisen van Hillegersberg

(€ 5,-)

Opeens vielen wij > onder de Coolsingel

Hillegersberg, van boerendorp tot stadswijk van Anton Stapelkamp

(€ 14,90)

< Van Boven Bekeken

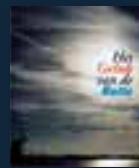
Luchtfoto's Hillegersberg/Schiebroek

(€ 15,90)

Van Hildegaersberch > gheboren

Kantttekeningen van een columnist uit de Middeleeuwen

(€ 5,-)

< Het Geluk van de Rotte

Een bloemlezing op de Rotte - met veel kleurenfoto's

(€ 5,-)

Tempelen & begraven >

Bekende en onbekende kerken en begraafplaatsen in de wijk

(€ 5,-)

< Kijk op de wijk

Een bundeling verhaaltjes over bijzondere plekken in onze deelgemeente

(€ 5,-)

Dit is mijn school >

Oude, nieuwe, hergebruikte en soms zelfs verdwenen schoolgebouwen van Hillegersberg, Schiebroek en Terbregge

(€ 12,50)

DEZE UITGAVEN ZIJN TE KOOP BIJ:

MAXIMUS, Bergse Dorpsstraat 122 • VER VAN HIER, Kleiweg 69

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

